

880

1200.
russ

Peter I.,

Wenne - riigi Keiser.

Septemb 1855

BELETSKY

H. Saakmani kirjastus

ku D...

880.

Mälestuse kujo
Keiser Peter I. ehk „suure“ auks,
Peterburris Isako platsi peal.

(Wata lehhelülj 69. ja 70.)

N. 1200.

Peter I.,

Wenne = riigi Keiser,

Febda

temma tõ ja teggemise pärrast

„suureks“ hüiti.

aus Kaiser Nicolaus.

Tartus 1854.

H. Laakmanni kirjades ning kulloga trükkitud.

1854
Der Druck dieser Schrift wird unter der Bedingung gestattet, daß nach Beendigung desselben der Abgetheilten Censur die vorschristmäßige Anzahl Exemplare zugestellt werde.

Dorpat, den 20. August 1854.

(Nr. 80.)

Abgetheilter Censor de la Croix.

Peter esimese,

Wenne-riigi Keiser.

Peter I., Wenne-riigi Keiser, olli üks neist mehest, kesda Jummal aeg aealt omma nõu täitjaks ja ajajaks mailma sisse läkitab, ning selle tarbeks surema waimo-annetega ehitab, kui muid innimeisi, kes selle läbbi rummaluse ja äbba-uiso pimmedust ning waimo-tuimust, otskui päikese erredad elkid pimmedat böd peawad ärraajama, ning uut ja parremat põlwe rahwa sekka toma. Sesuggune mees olli Peter I. Wenne-riigi ja temma rahwale, mis senni aeani alles waimo-tuimuse paelus finni olli. Ka meile ja meie maale sai temma õnnetojaks. Sest meie maa olli senni aeani Wenne-, Rootsi-, Dani- ja Pohla-kuningatte wahhel allaliseks riig-õunaks; agga sest aeast sadik, et meie Wenne-riigi wallitsuse alla saime, polle ükski waenlane omma jalga ülle meie raja tõstnud. So sellepärast olgo Peetri I. mälestus meile kallid. Agga temma ello ja temma töö nõuab peälegi immetsemist, ja kõiges mailmas nimmetakse auustamisega temma nimme, ning seep see on, mis temmast ajab juttustama.

Peter I. sündis Moskwa linnas Mai-ku 30. päwal 1662. Temma isä olli Tsar*) Aleksei Mihailowits ja temma emma Tsarina Natalia Kirilowna. Kül olli Tsaril Alekseil jo kaks poega, Feodor ja Iwan, ja üks tüttar Sohwia, esimesest abbiellust, agga mõllemad poead ollid terwise polest wäetid; sellepärrast tõi Peetri sündimine rõmo Tsarile ja kõige riigi rahwale. Selleaegsed halbid tähetundjad kulutasid tähtedest ja kes teab mis sugust muist juhtumistest temma sündimise jures ette, kui peaks temmast wäggerwõamees sama, hirmuks waenlastele; ja targad ning mõistlikud mehed sowisid sedda, et ta omma rahwale õigeks karjatseks saaks; agga Jummal, kes ülle sedda jõuab teha, mis meie mõistame ja pallume, teggi ja andis sedda nähha, et need ettekulutamised ja sowimised ennam kui rohkeste said täidetud.

Peter olli jo ommast norest põlwest sadik hea terwisega ehitud ja temma ärgas loim kulutas jo sedda wäggewa waimoga meest, mis temmast pididi sama. Sedda tundis ka jo ta isä Aleksei, ja tahtis sepärrast, omma mõllemad wannemaid poegi Iwan ja Feodor kõrwale jättes, tedda omma aujärje pärriaks finnitada; agga Tsarewna Sohwia, Aleksei tüttar esimesest abbiellust, teadis isä meelt ärrapõrda. Sohwia olli kenna näoga ja wägga tark printses; agga auu-ahnus ajas tedda isä meelt seggama. Auu-ahnus siggitas

*) Tsariks nimmetati muistsel aeal Wenne-rigi wallitsejat, mis ni paljo tähendab, kui meie päiwil Keiser, sest kuningas on Wenne-kele „korol.“

ta süddames ka wihha Peetri wasto. Sepärrast teadis ta omma isä Aleksei meelt pöördä, et se Peetri pärrast ühtigi ei kinnitand. Ka Tsar Feodor, kes pärrast Alekseit wallitsusele sai, ei kinnitand Peetri, omma polewenna pärrast, middagi. Ommetige olli ta temma kaswatamise eest tubliste hoolt kandnud. Ta murretses holika ja targa juhatajade eest, kes Peetrit kõiges tarwilikus tarfuses ja tundmises piddid õppetama, ja ta emma harris armastusega ta süddant Jummalä kartuses ja waggaduses. Iwan, Peetri poolwend, olli tuhja silmadega ja ökkitas, ning olli keigel rahwal selgeste teada, et Peter ommast wannemast poolwennast terrase mele polest üllekäis. Sepärrast polnud se imne, et pärrast Tsar Feodori surma rigiwürsid, piiskopid ja üllemad köit Peetrit aujärje peäle kutsusid. Nad hüüdsid siis möllemad wennad Tsariks ja kroniti ka möllemad ühheškoos 1682 Juni-ku 23. päwal. Agga streliitsid *) ollid pahharetti suggu. Sepärrast jäotati neid senna ja tänna rigi rajadele, ja kutsuti teist wägge Moskwa wahhitenistusele, ka loggosid Tsarid nori moisniko poegi ommale wahhimehhiks. Peter tahtis ommale ustawamaid ja truimaid wahhimehhi asfutada ja toimetäs sedda otse kui mängo kombel. Preobrasenskoje külla, Moskwa liggidal, olli se paik, kus wieteistkümnne aastane Peter omma ealised sellimehhed, 50 noort meest, loggus, neid rodu seadis ja wäetenistusele õppetäs. Sessammas rodos hakkas ta isse wäetenistust

*) Strelitsid ollid selle aegsed gardid ehk Tsaride wahhiwäggi.

õppima. Refort olli siin Peetri hea nõu ja abimees. Peter hakkas trummilõjast peäle, tenis siis kui soldat, käis wahhi peal kui teisedki, sõi ja jõi seddasamma, mis keif teisedki soldatid terwe kuu aega. Olli se aeg möda, siis ütles ta: „Mu Jummalale, ma tean nüüd, et soldat omma monaga täieste läbbi saab. Kui sest mulle küll on, kes ma omma sure ihho ja tuggewa ramma pärrast ennam toito tarwitan, kui kõige surem minno soldatist, siis woib iggaliis neist sellega läbbi sada.“

Et Tsar Peter isse wäetenistust ennese peäle wõttis ja maddalast soldatist peäle hakkas, sellega auustas ja sedda seisust üllewägga, ja langesid siis noori mehhi kõigest seisusest senna kokko, et omma Tsari seltsimehhiks sada. Peagi olli neid ni rohkesti, et Preobrasenskoje küllas neil ennam maad ep olnud ja pididi neid jäost liggema Semenowski küllasse pantama. Need küllad andsid siis esimese gardi wäe rügementidele onnand nimmed. Üht nimmetati Preobrasenskoje ja teist Semenowski rügementiks, mis praegogi alles on ja wannaks gardiks hütakse. Sedda wägge affu: tades olli Peetril weel se hea nõu, et omma rigi suurtele näidata, kuidas innimenne omma ennese tenistuse ja kõlbuse järrele aule peab tõusma. Senni aeani olli Wenne-maal se wiis, et mõisnikud, krahwid ja würstid (sedda bojariks hüiti), wäetenistust mitte alt otsast ei tahtnud õppida, waid kõik arwasid ennast omma sündimise õiguse poolt jo walmis kindralid ollewad, kust siis sedda pahhandust tulli, et ükski allam pealik omma allema fanna tahtnud täieste kuulda, mis isse

ärralikkult sõa aego paljo lahjolikko seggadust ja wimitust teggi. Tsar Peetri eesmärk lõppetas sedda uhkust ühhe hobiga ärra.

Printses Sohwia piddas Peetri wäeasfutust norepõhwe lustimänguks ja paljaks aeawiteks, egga aimand polegi, et selle mängo seiija tagga mehhine tössidus assus. Ta olli tännini kõil wallitsuse asjad toimetanud, ja kirjade alla, mis rigi wallitsuse poolt wäljalätsid, mõllemide Tsaride nimme kõrwa ka omma nimme pannud. Ei ta piddand Peetrist, kes saggedašte omma wäepealiko Lefortiga liast lusti piddas, suurt luggu. Agga ta ärkas aegsast kül ommast ehitusest. Kui Peter 1688 aasta algus eesimest lorda ministrite sella nõupiddamisele astus, teadis ta omma tahtmist ni selgeste selletada ja jäi ni kindlašte omma sanna jure, et Sohwia ja kõil ministrid küllalte näggid et Peter ennast ommast melest koggoni ei lasknud pöördä. Esinnane mehhine meel sai peagi rahwale teada, ja piddas rahwas tedda selle poolt sedda armsamaks, ning olli Sohwia nõu tühhine, et ta omma wenda tahtis keelda ministrite nõu piddamisele tulla. Peter olli 1689 seitsemeteistkümmne aastaseks noreks mehheks sanud, ia tenma mängo seltsimehhed, Preobrasenskojes ja Semenowskis, terweks rüggementiks kaswand ja hakkasid strelitside'e hirno teggema. Nüüd tõussis Sohwia ja Peetri wahhel sõnnawahhetamine Turgi sõa pärrast, kus kindral Golütsin Wenne wäe üllem pealik olli olnud, agga alwaste wõitelnud. Peter ei lasknud tedda koggoni ennese ette tulla. Seddasinnast heldet karristust pannid strelitsid jälle wägga pahhaks ja piddasid kurja nõu Peetri wasto. Agga

Kaks mees nende seas, kennele nende süddametun-
nistus, waewa teggi, andsid Peetrile sedda teada.
Peter kutsus kirjaga, kindral Gordoni läbbi,
kõit ennese jure Kolomenškoje mõisa, kes truid
rigi:allamad ollid; ja peagi näggi ta tuhanded
ennese ümber ollewad, kes walmis ollid temma
eest seisma. Kui Sohvia näggi, et Peter ni
wäggetw olli, plidis ta wennaga leppida; agga
Peter ei lastnud tedda ennese ettegi, waid tähhen-
das temmale, et ta streliitside pealikkut Tseglo-
towoi pididi wäljaandma, et ta temmale woiks
kohhut moista. Mõüd manni:ses ka Tzar Iwan,
et Sohvia kõigis asjus Peetri sõnna järrele widdt
teggema. Tseglotowoi ja mitto temma seltsimeest
mõisteteti surma, Sohvia pididi floostri minnema,
ja Golütšin läkkitati tükkiks aeaks Pustosero lüna
Jäe:merre randa, kust temmale wimaks lubba anti
ärratulla ja omma mõisa peal Moskwa liggidal
ellada. Nenda olli se tülli otsas. Peter tulli
ratsa ja temmaga 1800 streliitsi, Moskwa lüna
sisse, ning Kremli*) wärrawas tuli Tzar Iwan
temmale wasto. Siin wõtsid mõllemad wennad
süddamelikus armastus:ses teine teist terretamis:seks
kaenlasse. Iwan olli selle auuga rahhul, et ta
nimme polest Tzar olli, ja ellas rahhulikult om-
mad lühhikesed päwad. Agga wallitsuse wõlli olli
Peetri käes.

Peter tundis sest aeast sadil seddasinnast omma
suurt kutsmist, mis tedda sundis omma Wenne-
rahwast harrida; riigi rajad senna kohta kinni:

*) Kreml on wannast Wenne-riigi Tzaride maja, mis praego
Moskwa linnas alles on.

tada, kus nad muistsel aeal olnud, ning omma riiki sellesinnatse auule üllendada, mis sellele teiste Enropa- ja Aasia-maa rikide jures, ta seestpiddise riikluse ja tuggewuse polest kullus. Se olli temma raudne tahtmine, mis ta iggapääw udistas, ja mis ta tüddimata kõik omma wallitsuse aega 36 aastad tössiselt püidis täita.

Rüüd olli rigil seestpiddi rahho, agga wäljastpoolt olli Turgi-rahwaga tülli, ja Wenne wäggi wõitles kassina õnnega. Et s'wa õnne teisiti pöörda, tundis Peter tarwis ollewad, kõik omma s'wawägge seddawisi assutada ja õppetada, kui sel aeal kõigel Europa-maal wiis olli. Selle tö jures ollid ta mängo-seltsimehhed temmale sureks kassuks. Nendega hakkas ta peäle ja õppetas neid münserdama, marsšima ja muid s'waõppetust, kuida muul Europa-maal sel aeal wiis olli. Semenowski ja Preobrasenskoje rüggementid ollid need taimelised, kellest pärrast Wenne-riigi s'wawäggi wälja kasswis, mis riigi rahho, õtse kui tuggew laia okstega pu omma maad kattab, wäljast ja seestpoolt piddi aitama warjata. Peetril olli kaks wõera-maameest, Patrik Gordon ja Lefort truits abbi-mehhiks. Need aitasid tedda kaks uut rüggementi assutada; teine rüggement olli 5 tuhat meest, teises loeti 12 tuhat meest. Wõeti senna ka wõera-ma mehhi wasto, kedda tarwiliko leiti ollewad. Ja sel'sinnatsel pimmedal aeal ajasid mitmed kitsuko armoga würstid, eßiärralikkult Prantsuse kuningas, usso pärrast tuhanded innimesed ommast riigist wälja; agga laiema waimopirega Peter wõttis kõik tarwilikuid mehhi wasto, ja panni iggaüht senna, kus ta tedda koghase leidis

ollewad. Ei temma sees olnud auu-kadedust wõeraste wasto, waid kus ja kelle jures head ja parremat arwas leidwad, seal hakkas ta tugge-waste sellest kinni. Ta ütles saggedaste: onõ agga katsteistkümnēs wõeraste seas prugitam ja aus mees, siis on jo segi kahheteistkümnne wõrrast katset wäärt.

Kui Peetri uus wäggi olli forraste õppetud, siis tahtis ta ükskord katset nähha sada, kui palju uut modi sõa-kunst wannast wisist piddi üllekäima. Tehti siis muldwallidest wienukkeline kindlus Moskwa jõe kaldale, ja piddid strelitsid sedda hoidma. Nende pealikkus seati Bojar Buturlin, kes wanna wisidest palju luggu piddas. Uus wäggi, kindral Romanadowski al, piddi sedda kindlust sisse wõtma. Se olli üks sesuggune katsumine, kuidas sedda meie päiwil, rahho aegas, iggal sumwel wäe õppetusel tehakse ja iljataego weel Narwa liinaga katsuti. — Uus wäggi wõttis tormiga strelitside kindluse ja risus nende laagri tühjaks. Et se kül paljas katsumine olli, kus ei kuli egga mööka lubba olnud prukida, siis sai õmmetige mõnnigi mees sureš müddinas hea mukso ja muhho. Peter olli selle katsega wägga rahul. Ta näggi, et ue wiisi peal õppetud sõa-wäggi, ühhemele, õsawuse, ussinuse ja sõakawwaluse polest wannast sõawisist rohkeste ülle käis. Peäle sedda katset lastis ta ennast Preobrasenskoje rügementi obersti ksch polkownikuks nimmetada 1795.

Agga ka Wenne-riigi merrewäe allustaja olli Peter. Gest sel aeal polnud Wenne-riigil sedda ollemaski; egga oskand Wenne-rahwas õiget loot-õlutki tehha. Raubaajamist merre kaudo toime-

tasid mõra-maa rahwas, kelle käes merrerrannad ollid, mis muiste Wenne-riigi pärrast ollid olnud. Baltiski-merre rannad ollid Rootsi ja Musta-merre rannad Turgi kätte sanud; muud kui põhja maal Walge merre rand olli üksi Wenne-riigi pärrast; agga sealgi ajasid Inglis- ja Hollandi rahwas mõra-maa kaupa. Sealtep se tulli, et Wenne-maal laewasõido kunst hopis tundmata olli.

Juhtus siis Peter ühhel päwal Ismailowskoje moisa küinides käimas ollemas (nenda rägib wanna rahwa jut) ja näggi seal muu wanna riistade seas üht wiggast lootsikut, mis jo isfa-issast sadik küinis warjul seisis. Peter wahtis sedda holiakalt, ja küsis siis: mis sefinnane lootsik mitte nisamma polle ehitud, kui need, mis Moskwa jõe peal käiwad? — Temma norepõlwe õppetaja (Tim-mermann) tähendas temmale, et se üks Inglis-modo lootsik piddi ollema, kellega ni hästi sõudes, kui ka purjoga eddasi saaks. Peter nõudis siis, kas ei peaks meest leitama, kes sedda wanna ja wiggast lootsikut tubliste parrandaks ja täieste ehitaks. Otsiti ja leiti Moskwa linnast üks Hollandi-maa laewa-pusep, üimmega Brandt, allesse, kes kaua tislari tööga omma pead toitis. Sesamma parrandas ja ehitas wanna lootsiklo mastide ja purjodega täieste ja sõitis nüüd purjo abbiga ilma sõudmata möda wet ja wasto wet. Se teggi Peetrile palju nalja ja mehehead, ta asus isse lootsikusse jo lohhe türi jure, et sõito biendada. Peagi olli piisoke Jausa-jõggi temmale maddal ja kitsas, ta ajas surema wette ja sõitis kunni 120 wersta surema Pereslawi järwe. Selle järrele laskis Peter ühhe surema lootsiklo teha.

Brandi warma hole läbbi sai surem lootsil Marzi ku 14 päwal 1691 walmis, ja Tsar Peter sõitis sellega Aprili ku 2 päwal Moskwas Kolomenskoje moisa. Temma rööm olli suur. Brand ehitas weel mõnned lootsikud, agga surri jo selsammal sumwel ärra.

1693 aastal läks Peter Arhangeli liina, kus üksnes weel Wenne-rabwal merresaddam olli. Kuida paisus ta südda, kui ta suurt põhja jäe merd näggi ja pealegi ta peäl sõitis, ning wöttis nüüd kindlat nõu, ommale laewo ja merre-wägge soetada. Ta arwas viete, et ühhe rahwa tö ja kaubasajamine ei ial lahkeste siggine, kui ta omma kaupa wet laudo laiemä ma-ilma turrule ei sa läkkitada. Kõigeesmost pöris ta ommad silmad Musta-merre pole, kuhho Wenne-maa sured jõed, Don ja Dneper, kallastid. Kõik merre-rand ja jõe-suud ollid Turgi rahwa käes, pealegi Afowi lin Doni jõe saus. Turgidega polnud weel rahho tehtud ja Krimmi Tatarlased käisid sagedaste Wenne rajade sisse risumas. Sepärrast foggus Peter 1795 aastal kõik omma wägge ja läks Turgide wasto. Wenne wäggi piras Afowi linna ümber ja püidis sedda kätte sada. Kül teggid mehhed tööd mehhe wiisi, egga holind legi wae-wast ja surmast, agga et neil jõe-laewu ey olnud, sepärrast töid Turgid Musta-merre ja Doni jõe laudo uut mona ja abbiwägge linna sisse, ja piddi Wenne wäggi süggise asjata taggasi min-nema. Ei se teinud Peetrit foggoni arraks. Ta märkas kül, mis polest temmal pudus olli, ja hakkas kõrwaste nõu piddama, kuidä sedda wigga parrandada. Roddo tulles leidis ta omma wenna

õige haige olnud. Kui mõlemad jälle kokku said, wõttis Iwan Peetrit kaenlasse ja ütles: "Zummal olgo tännatud, et sa jälle süin oled! nüüd wõin ma rahhul surra." Peagi pärast sedda surri Tzar Iwan Januari-ku 29. päwal 1696 ärra, ja et temmal poegi ep olnud, olli nüüd Peter ainus Tzar ja wallitseja koggona Wenne-riigi ülle. Ta essimene murre olli omma rahwal leiba soetada, sest sel aastal olli Wenne-maal põld äppardand. Peter teggi kohhe omma moggasid lahti, ja laskis pealegi Riast ja Saksamaalt laewaga wilja tua. Kõik rahwas õnnistas tedda selle eest, ja märkas wägga hästi, mis kasso laewakäimine sadab.

Nüüd kutsus Peter Saks- ja Hollandi-maalt ammetmehhi, kes laewakäimise, suretükide ja mõnne muu sõbatarfuse peale õppind ollid ja wõttis teisel kowwadel ueste Turgi sõdda üllesse, ning läks omma ueste ehitud laewokestega ja maawäega jälle Usowi liina alla. Wenne merre-wäggi, mis alles hädda pärast olli sündinud, sai õppind Turgi laewadega kokku, wõitsid Turgi wägge ärra ja wõitsid 12 laewa nende käest ärra. Ei seisnud nüüd Usowi lin kuigi kaua wasto, waid piddi ennast Juli-ku 19. päwal 1696 Wenne wäe kätte andma.

Et mererewäggi ni kassulik olli, käskis Peter, et kolme aasta aegas 55 uut sõla laewa piddi tehtama, ja jäggas rikka bojaride ja piiskopide kohta mõnd ehitada. Et laewakäimisele laiemat teed soetada, wõttis ta nõuks Wolga ja Doni jõgge kaewanduse läbbi ühendada. Sedda teed möda wõis laewaga Kaspia merrest, Musta merde

käia. Et Wennerahwas omma filmaga nähha saaks, mis kässo sesuggused asfutused saatwad, koggus Peter hull nori mõisnikusid, kes terrase lomoga mehhed, ja tahtis neid Saksas ja muu wõera maade sisse sata, et need isse piddid õppima ja pärrast omma õppitud tarkust ommal maal kulutama. Iggaühhele anti koddoo õppetust ja märko, mis asja peale ta holega piddi watama.

Ugga enne weel, kui ta neid sai ärrasaatnud, olli tal koddoo mõnd pahhandust wõita. Mitmed würstid, kes wanna wiisi armastatsid, nurrisesid kõwwaste Peetri uendamiste pärrast; sest temma wässimata ja tüddimata hool errutas neid saggedaste laiskuse ja weddelemisse tuimusest. Ugga Peetrit armastas kõik rahwas. Temma likus allati nende hulgas ja kus ja kellele ial abbi tarwis näggi ollewad, seal püüdis ta abbi tehha.

Peter hakkas nüüd kõwwaste omma petud nõu täitma, ja nori mehhi wõerale maale saatma. Ta wallitses Leforti rügementist peale 100 noort meest, ja 40 mõisnikude poegi; peale sedda weel soldatid ja tentsikuid selle tarbeks wälja, kes Leforti kässo ja juhhatamise al Italia, Hollandi ja Saksamaale piddid minnema. Ugga ei ta arwand sest kül ollewad, et ta neid senna satis; ta tahtis ka isse kõik nähha ja õppida, mis ta tener Lefort temmale ni rohkeste olli ettekiitnud. Sepärrast seadis ta rigi wallitsust, omma ärra-olleki ajaks, koddoo omma korra peale, nimmetas üht trui würsti Romadanski omma assemele, sedda ta Würst Tsesariks nimmetas ja wäetenistuses isse nenda auustas, et ta temma käest kässo wöttis ja ennast temma läbbi wäetenistuses laskis

üllendada. Siis astus ta isese omma aujärje pealt mahha ja läks wõera nimme al Leforti seltsimeestega ühhes wõerale maale, et kõi omma silmaga näha ja õppida woiks, mis Wenne-riigile kaesuks woiks tulla. Temma nimmet ei tohtind ükski seltsimees nimmetada, sest ta ei otsind au, waid õppetust. Nende tee käis Liwlandist, mis sel aeal Rootsi kuningaga kääs olli, ja Saksamaalt läbbi Hollandi maale. Siin lahkus Peter omma seltsimeestest, läks Amsterdami linna ja sealt liggema Saardami küllasse, kus sel aeal laewaehhitus kõige uhkemaaste siggis. So Amsterdamis, kus mõnned tedda tundsid ja sellepärrast au pärrast uhket maja korteriks pakkusid, hüiris ta ommale piisofeses hones korterit, et ta kõigist tundmata kõi asjo ja ammetmehhi sedda parremaaste woiks näha. Saardamis hüiris ta ka piisufesi urtsikut, soetas omma käega senna siise laudest sängi ja Wenne sauna. Cessammas majas ketis ja kupsetas ta omma patsa peal turult ostetud rooga. Ta panni walged madrose püksid jalga ja punnast kamsoli selga, lastis ennast Saardamis laewapuseppade kirja panna ja nimmetas ennast Peter Mihailow. Teised puseppad hliüdsid tedda: Peter Baas, wahhest ka de lange ehk de kloge Peter, se on: piit ehk tark Peter. Siin nähti tedda, firwes õllal, hommiõ essimenne tööle minnewad ja õhto wiimne töölt tullewad. Sedda teggi Peter omma riigi kaesuks. Ja kui ta töölt olli tulnud, istus ta omma laua tahha, tähhendas üllesse, mis tähhelepannemise wäärt olli, ehk andis koddomaile kasko riigiwallitsusse ehk Turgi sõa pärrast, wai tootas

Pohlakuningale abbi amma sureliste mõisnikude wasto. Ollid ta kirjatalitused otsas, siis olli ta jälle laewa pusepp. Tõ jures küsis kustumata jännoga igga naela ja igga ohheliko pärrast otsust, mis ta laewa külles näggi, ning iggamees immet: ses temma terrast moistust ja tähhelepannemist. Nisamma terraselt watas ta neid mitmesuggusid tuleweskid, kenne poolt Saardam ni rikkas olli; egga jänud ka ei seppapajad, ei köieferutajad ei purjekangrud egga muud ammitmehhed temmast katõmata.

Kui ta seitse nädalat Saardamis olnud ja omma läega kõik laewa-tööd ärrakatsunud, läks ta Amsterdami liina taggasi, hüiris laewa-ehhituse saddama liggi korteri ja laskis omma ennese juhhatamise al uut laewa ehitama hakkata, mis 60 suurttükki pididi kandma, ja läkkitas sedda Arhangelis liina. Selle wahhe aeal et ta Saardamis olli, tullid temma seltsimehhed Amsterdami, ja sai nüüd sealane rahwas immetsemisega teada, misuggune suur mees laewa puseppade seltsimehheks ennast allandand. Peter isse kirjutas Amsterdami liinast Moskwa peapiiskopi Adrianile: „Ma ollen siin, et sedda kasko täita, mis Jummal meie isä Adamile andis: omma palle higgi sees pead sa leiba söma! Ei ma te kül tööd hädda pärrast, waid et ma merretenistust õppiks, selle tarbeks koggutud tarkusega taggasi tulleks ja siis Jesuse nimme waenlaisi ärrawoidaks ja ristis rahwast nende ikkest lahtipeastan, se peab mo wiimse ello õhhuni mo iggatsemine ollema.“

Siin Amsterdamis tõttasid üllemad ja allamad temmale kõik näitama, mis näggemise wäärt olli,

agga ta üllem hool olli ikka laewa-ehhituse tarkus. Laewa pumeister Pool olli ta juhataja, agga ei jõudnud se temma iggatsemist ja küssimist viete täita. Sepärrast läks ta 1798 aasta algul ilma selisimeheta Inglis:maale, kus ta tarka laewa pumeistrit, nimmega Anton Dean, leidis, kes köil ta küssimisi täieste jõudis wastata. Siin koggus ta sõapealikuid, tohtrid, suretükimehhi ja muid ammetmehhi liggi 500 omma tenistuse; käis köil ammetitoad läbbi ja wöttis igga ammetmehhe tööst prowi ja muddelit kasa ommale maale. Inglis rahwast kitis ta sellepoolt, et seal kõige rikkamad mehhed odawas puhkas ridis käisid, egga wäljastpiddi uhkust taggaajanud. Ta isse käis ka süngi Inglis:maa madruse riidis. Ürraminnikul wöttis ta Inglis kunninga kingitust, ühhe täie 120 suuretlükki kandwa sõjalaewa piisifest muddelit, ja sedda laewokest, kellega ta ülle merre senna ja taggasi käis, kasa. Hollandi:maal käis ta weel mõnd õppetud meest watamas ja kuulmas, õppis ka welskäri ammetit kupp ja aadrit lastma, hambad wäljatombama, hawo kinnisidduma j. w. m. ning kandis allati selletarwilisi riisto karmonis.

Mai:kuul läks ta Saksa:maalt läbbi Wiini linnä, Austria Reisirile wöersi, ja tahtis sealt Italia:maale minna; agga riigiasjad Moekwast kutsusid tedda koddo taggasi.

Peter ostas ka heldusega tännada. Et omma trui teenrid auustada, seadis ta aumärki pühha Andrea nimme peale Augusti:kuu 30. päwal 1698 ja ehhitas selle aumärgiga omma trui abbi:mehti. Solowin olli esimenne, kedda selle aumärgiga ehhiti.

Peagi pärrast sedda, kui Peter wöeralt maalt koddo tulnud, said temma armsamad teenrid, Lefort ja Gordon, haigeks ja surrid ärra. Peter laskis neid mahhamatta ja leinas süddamest neid tagga.

Sest aeast sadit pärris Alexander Danilowits Mentšikow temma armastust, mis ta tännini omma armsa Leforti wasto olli üllesnäitnud. Nimmetud Mentšikow olli allamast sugugust, agga terrase loimoga mees, kedda Peter, kui tedda nähha sai, maddaluse põlwest wäljas wöttis ja sure aule üllendas. Se olli nüüd Tsari wässimatta abimees ta uendamiste tö jures. Misamma leidis ta Moskwas üht kaupmehheselli, Saffirow nimmi, kedda ta temma kõlbuse pärrast sure aule üllendas. Mõllemad ollid külteine teise au peale piisut kaddedad, agga Mentšikow olli Tsari armastusse läbbi wägger kõiges riitis. Mentšikow olli Peetri wässimatta abimees temma lõpmata tööde jures, sest Peter tahtis wöeral maal õppitud ja nähtud harriduse oksusest wastotõrkuwa Wenne riiki istutada. Tsari ise hakkas peale. Ta läis ehk sõitis Moskwas ei ennam kui kahhe tentsikuga möda ulitsaid, laskis kõil omma juttule tulla ja seadis ja üiendas ise kõil tööd, mis nenda hoopsalt eddenesid.

Senniaeani polnud Tsarid ial omma nimme wallitsuse kirjade alla kirjotanud, waid agga omma pitseri allawaotanud. Peter olli esiminee Tsar, kes omma käega omma nimme kõige wallitsuse kirjade alla panni.

Sellega hakkas ta omma rigi udistamisi peale. Nüüd olli tal wallitsuse murreks, streliitside asse-

meeste uut wägge murretseda. Said siis kindral Golowin, Weide ja Würst Reypnin, käsko, iggaüks ommas riigi jäos nekrutid wotta ja wästenistusesele õppetada, ning tõttasid need warmalt käsko täitma. Kolme kuu aegas ollid 27 uut rüggementi jallawägge ja kaks rüggementi rüütliid, ühtekokko 32,000 meest, mundris sõariistus ja walmis marsšimas. Ueste ähwardas Peter kangeste, et pealikuks agga neidsuggusid mehhi pididi seatama, kedda tenistusese aea ja kõlbduse pärrast kullus üllendada, ja mitte wanna wiisi, sündimise õiguse ehk makso pärrast. Ta liffas jure ja ütles: „sellepärrast minna isse Leforti rodos trummis löjaks sain.“

Senniaeani ollid riigimaksud ning kõik pearahha ja maa-õbrul maa-konna wallitseja ja nende prikasfikute kätte läbbi läinud. Riigi-wallitsuse poolt polnud järrelkulamist, paljo makso pididi antama ja sadama. Peter seadis koghut, kes kedda asja õiendasid, ja rahwal ja temmal olli kasso. Rahwas jäi waewamata ja riigi rentkambri tulli paljo rohkem sisse. Ehk Peetril selle asja poolt kül paljo wõitlemist ja seadmist olli, siiski olli temmal ommeti se kasso, et ta omma rentkambri aasta sissetullemist, mis ta wallitsuse algul üksnes 5 millioni olnud, omma wallitsuse lõppe aastail jo 10 millioni peale arwas.

Agga ei mitte üksnes riigitoimetust udistas Peter. Temma waimo silm ullatas rahwa iggapäwase ellowiside peale. Nenda näggi ta, et liinna koddanikud Jõulus ni hästi kui Jani päwal pitkas kubedes, mis jallakannuni ullatasid, käisid: Jallad rüwetasid pitkad õlmad porriga ja pekfid

allumist jäärt peagi narmendama; agga sellega olli kae au otsas, olleks piht ehk kuigi hea olnud. Se olli jo selge ride raisk. Sepärrast lästis Peter: et iggamees omma kabe põlwest sadik piddi teggema. Need, kes temma palkas ollid, ehk temma juttule tahtsid sada, piddid nenda ehbitud ollema. Kes liina wärrawast läbbi läksid, piddid pitka kae eest tolli maksma, ehk wahhid löikafid kae põlwest sadik lühhemaks. Kui sedda mõnni-ford tehtud, mis rahwa löualuid iggaford naerole wennitas, siis kadusid liina koddanikudel pitkad kued ärra, ja kõik tännasid süddamest omma Tsari; sest lühhikesed kued ollid oddawamad, fergemad, egga läinud ni pea nurja. — Lühhikese kubedega ei tahtnud piik pard paßida, mis Wenne-mehhed fenni-aeani sureks auks piddasid, holega suggesid ja kui wihta ennese ees kandsid; ehk nad kül juuksid ilma pattolartmata pirasid. Wöberal maal ollid parrad jo ammogi autumaks sanud ja ärra-heidetud, ja Peter aimas sure römuga, et Wenne-mehhed hea melega sedda wöberamaa wisi iggatsesid järrele tehha; sest need bojarid, kes Tsari reisi-feltsimehhi silleda löuaga näggid ollewad, tullid ka nidetud löugadega Tsari terretama. Sesinnane ohwer olli ni wägga Peetri melepärrast, et ta terretajaid armastusega kaenlasse wöttis, ja nenda armastusfega tassus, mis nugga kurja teinud. Mүүd lästis Peter kirja läbbi parrakandmist pilgata, ja andis üksnes preestridele ja tallopoegele lubba parda kanda, — jah, wiimsedki piddid, kui Moskwa liina wärrawast sisse läksid, üks koppik parrastakssi maksma. Murrisesid kül wastased ja ütlesid sedda käsko wäggewaldse ja parraniitmist

usforikmise ollewad ; agga et naeſterahwas nidetud ja ſilledaks aetud lõuge üllewägga kiitſid, ſiis jäid aukujad iſeenneseſt wait, ja lõuge hakkati ennamiitma ja ſillitama.

Surema ſuggo naeſterahwas wõtſid tännoga Peetri ſeaduſt waſto, kui ta neid kääſkis wannamodo ridid mahhajätta ja Saksamaa modo ridid landa. Nende uhkuſe- eddemuus olli ſellega wägga rahhul, liatagi weel et ue riettega lubba anti, meeſterahwa hulgas wöeraspeol kääia, miſ ſenni wiis ep olnud.

Selleaegſed koſſimised olliid nenda, et nore rahwa wannemad kaupa walmiſ teggid, agga koſſija ja koſſitaw teine teiſt enne nähha ei ſanud, kui öhto enne laulatamiſt. Siis andiſ pruut peigmehhele ommaſt käeſt klaas wiina ja läkſ ſiis jälle kambri körwale, egga ſanud peigmehhele enne ilmiſiſ, kui laulatufel. Peter kelas ſedda ärra ja kääſkis : et nori rahwaſt ilma nende tahtmata ei koggoni tohhi pari panna, ja piddi neil lubba ollema, köigewähhemalt kuus näddalat enne laulatufiſt teine teiſt nähha ja teine teiſega kõnnelda. Se ſeaduſ pöriſ norerahwa ſüddamed köif Peetri pole; ſeſt ta ſiggitaſ armatufiſt abbi-ello rahwa ſelka, ja kaotaf önnetumat abbiello-rido wähhemale; ning rahwas hakkaf aega möda wöeramaa wiſideſt parremaſte mötlema. Agga lorriſejaid olli ſiiski kül. Neile teggi Peter wannamodi jodud. Temma kaja-narr tahtfiſ naeſt wötta, ja otſiſ Peter iſe kenna tüttarlape prudifiſ wälja. Köif pulmalifeſd piddid wannamodo rietef ja ehtef, herrad kõrgiſ kühbarateſ ratſa, naeſte rahwas pitkaſ frogitud ſärgikäiſteſ, taterlaſte puwangerdeſ

pulma tullema. Pulma road ollid wanna wisi peal kedetud ja küpsetud; jomaaeaks polnud muud, kui meega seggatud kangemat ja lahjamat wina. Ei maitsend wõerastel ei road egga jomaaead, mõnned naersid, mõnned pahhand: sid, agga se kõik ei aitnud. Peter ütles: meie wannewad ei tunnud parremat. Pulma tantso, mängo tarbeks todi karjasarm, toropill ja balalaika pulma kotta, selle järrele pididi tantstama. Wiimaks widi noor paar kütmata külma tuppä, kus pruutwodi olli paigale seatud. Selle piddo peal söimasid noor paar ja kõik näljatsed ja külmetawad wõerad wannaaega, ning wanna aea kituse-loori lõppes ärra.

Wenne-maa bojaridel olli wiis paljo teenrid piddada ja kui kegi neist Moskwa ulitsaid möda sõitis, siis pididi terve teenri karri paljastud peadega omma herra auls temma sadikud ollema. Needsinnatsed teenrid ehk koja-sullased ollid wäetenistusest ja pearahhast lahti. Mõnned waesemad mõisnikudki heitsid ennast rikkamate kojafullasiks. Peter kelas sedda ärra. Ta teggi seadust, kui paljo teenrid iggalühhel omma seisuse järrel pididi ollema, ja mis lulle jäid, wöttis ta wäetenistuse; teised pandi pearahha alla.

Peter mõistis agga kül, et sesuggused wäljast-piddised asfutused ürikesed ollid, ja soetas sepärrast omma rahwast ka seestpididi harrida. Ta andis nõu ja satis nori innimeisi saggedaste wõerale maale, et harritud innimeisi ja nende wisi nähha saaks, ja õppetäs iggaüht, mis asja ta holiikalt pididi tähhele pannema.

Ta laskis ramato trükkijaid wõeralt maalt tulla ja Moskwas ramatuid trükkida. Tännini

ollid kül kirjako, kirjad ja seaduse ramatud trükkitud, agga muid õppetuse kirjo polnud rahwa käes ollemas. Peter murretses selle eest. Ta laskis esmalt sõapealikute ja laewameeste õppetusseks ramatuid trükkida, peale sedda muid õppetuse ramatuid, mailmast, Jummalala surist teggudest, aaramatud j. m. rahwa kätte soetada, ning et need ramatud sedda ennam kasso sadaksid, seadis ta kolisid, kus ta nori innimeisi ennamiste omma kullo peal laskis kolida. Kes holiwad ollid õppimas, neid satis Peter omma kulluga weel wõerale maale, et täielikumaks piddid sama ja teggi neid siis kül mehheks.

Senniaeani ollid Wennerahwas omma aastat Septembri kuuga alganud. Peter tahtis omma rahwast Kalendri arro pööst muu Europa rahwaga ühte weddada ja seadis siis Januari ku essimise päwaga 1700 uut aasta arro, ja ilma juttuta prugiti, arwati ja loeti selle Kalendri järrele.

Et need udistused mitte ühhe päwa ehk aasta tö woinud olla, sedda märkab igga moistlik innimene; agga Peter hakkas keik neid asjo kohhe peale, egga unnuстанud üht ainustki muu tallituste wahhel ärra; ei ta holind wõitlemistest rummaluse ja tiggeduse wasto, waid püidis sedda kord waljuse, kord helduse ja pilkamisega wõita.

Agga hakkame jälle Peetri wäljastpiddisest riigitallitusesest juttustama. Kui Tzar wõeralt maalt koddo tulli, olli Turgi södda weel kassil, kus Wenne wäggi ennamiste õnnelikult wõitles, agga ommetegi Turkisid nenda ei joudnud pigistada, et olleksid armo pallunud. Wimaks raugesid mollemad pitkast tüllist ja tehti rahho Januari-ku 26. päwal

1699. kahhe aasta peale. Warsti läkkitas Peter ühhe ue sõa-laewaga, mis 36 suurttükki kandis, omma käsjud Mustamerre laudo Konstantinopoli, et rahho pitkendada. Laew tulli Turgi wallitsejama ja ette, karratas ommad suredtükid terretamiseks lahti ja andis ommast sissikonnast Tsari käsimehed ja 200 kauniste ehitud ja munsteritud sõameest wälja. Sedda nähhes aimas Turgi Sultan kül, et Moskwa sõamehed, kenneft ta tännini suurt luggu ei piddand, katsutud teed laudo temmale tullemal aegal wist hukkatust wõt: takš tua. Tehti siis 30 aasta peale rahho.

Peter piddas, kui ta käsjud taggasi ollid tulnud, sellepärast suurt rõmo-pühha, sest Asowi linnaga olli Doni-jõe su ja Mustamerre rand Wenne-riigi kätte sanud, ja Peetril laewakäimiseks jo üks merri ja saddam käes.

Agga kess riigi kohta wennis Comemerre sopp Ingridmaa sisse, mis wannast allati Wenne-riigi pärralt olnud, agga õnnetuse päiwil jo liggi 100 aasta eest Rootsi kuningate kätte sanud. Ka Liwlandi maa peale olli Wenne-riigi Tsaridel õigust; sest Meinhard, esimesne ristiusso kullutaja Liwlandi maal, pallus esmalt Wolodimiri, Wenne-maa surewürsti käest, kes Polotskis ellas, lubba, omma tööd algada, mis selgeste näitab, et Wenne-maa würst ka Liwlandi ülle kässoandja ja wallitseja olli, — (ja esimest liina Liwlandis, nimmega Tarto, ehhtas Wenne-riigi suurwürst Jürjei Jaroslaw 1030, ja nimmetab sellepärast Wennerahwas sedda liina tänna päwani Jürjewi linnaks), ning makseti Tarto liina kaua aega Wenne-riigi Tsarile makso. Agga õnnetuse

päwad tullid ja wiisid sedda käest ärra. Mitto saddy aastat tüllitfesiid lühhieste wahhepiddamistes ga Wennes, Saksas, Danis, Pohla ja Rootsi rahwas nende maite pärrast, tunni wiimaks Rootsi teistest woito sai. Hädda pärrast piddid teised järrele andma, ja ka Wenneriik andis omma õigust kääst, kui wiimselt Kärde moisas 1661 Rootsi ja Wenneriigi wahhel rahho tehti. Ugga õigust, mis möega läbbi käest läinud, sündis möega läbbi jälle kätte sada. Sellepärrast hakkas ka Peter nüüd Rootsi kuningaga käest Ingridimaad taggast noudma. Dmmetige ei tahtnud ta sedda muis do, waid pakkus majalt maad asfemele. Ta tahtis ilma werrewallamata üht merrekallast kätte sada, mis ammustki Wenneriigi omma olnud ja kuhho laewasaddamat wois asfutada. Ugga Rootsi ei wötnud sedda koggoni kuulda. Nüüd pididi möel wahhet teggema.

Sel aeal olli Rootsi-maal kuningas Karel XII. kui 15 aastane noor mees wallitsusele sanud, ja wötsid Wenneriigi Tsar Peter, Pohla kuningas August ja Dani kuningas Widrik nõu Rootsi peale minna. Ugga Rootsi-maa olli jo kaua aega harritud rahwa elloasse, temma sõawäed ollid jo ennam saddy aastad wägga sõaõppind mehhed ja mis weel ennam maksis, temma kuningad — et kül saggedaste poisikese põlwel wallitsusele said — ollid kõif wahwad kindralid: sepärrast siis Rootsi wäggi kõigel Europa maal jo ammustki kui õp pind ja wöitjad sõamehhed kardetud ja kuulsad. Sedda teadsed Rootsimehhed kül, egga pannud Wenneriiki tähhelegi, sedda sel aeal alles hakkati harrima. Rootslased arwasid järreleandmist pea-

legi omma kohta teotuseks. Nenda tõusis sõa-
kärra Rootsi riigi wasto, aastal 1700.

Noor Rootsi kuningas Karel XII., kes omma
wannemist kül nende sõawaprust, agga mitte nende
pitkameelt ja arropiddamist pärrinud, wöttis kõi-
geesmalt Dani kunninga käsile. Mai, kuu 8.
päwal 1700, läks ta Stokholmist wälja sõtta,
egga tulnud ial enam senna taggasi. Sest pä-
wast sadik olli ta soldat. Ta läks omma wäega
Dani-maa peale, ja astus isse ees, mõel käes,
laewast wälja, ning kõi wäggi üiskeldes tagga
järrele. Mõnne näddalaga olli Dani kunningas
wõidetud ja rahho lõppetas sedda tülli Augusti
kuu 18. päwal 1700. Nüüd todi Karlile sõnnu-
mid, et Pohla kunninga Augusti sõawäggi Ria
linna ja Wenne wäggi Narwa linna ümberpiirnud.
Karel tõttas Liwlandi maale appi. Kui Pohla
kuningas kulis, kuidas Dani kunningaga luggu
läinud, ja et Rootsi kuningas omma wäega Ria
linnale appi tõttamas: siis heitis ta Ria linna
alt jooksu.

Mitte nenda Wennewäggi. Peter olli, kui
leppimise kaup, Ingri-maa ehk ühhe merresadda-
ma wahhetuse pärrast, ilmaasjata olnud, sõa
kirja Augusti kuu 19. päwal 1700 Rootsi kun-
ninga wasto wäljaandnud ja selles lausa Ingri-
maad taggasi nõudnud, mis wannast ammogi
Wenne-riigi pärralt olnud. Sai ka wärst Tru-
bekoi peagi käske wäehulka koggoda ja Ingri-
maale minna. Wennewäggi tuli Septembri kuu
9. päwal Narwa linna alla, hakkas tedda ümber-
piirma ja kui kõi wäggi kokkotulnud Oktobri ku
2 päwal tulle-pommidega lassma. Nenda olli

luggu, kui Karel XII Oktobri kuu 6. päeval Perno linna alla laewaga tuli. Ta tõttas Tallina, kuhho ossast wägge oli maale ajanud (sest süggisene torm olli laewad teine teisest lahbutand) ja olli jo Oktobri 13. päeval jälle Rakweres, kus kindral Welling 3000 Rootsimehhega seisis. Ühtekokko olli Rootsi wägge 8000 meest ja nende hulgas 3000 rüütli. Ei suutnud Karel XII ennam kannatada, et majalt wägge jure foggoda, waid tõttas kohhe Narwa linnale appi minnema. Agga süggisefed ilmad ollid teed pohjatumaks teinud, mis wäe liikumist wägga wiwitas. Wennewäggi Narwa linna al 38,000 meest, ei tahtnud esmalt uskuda, et Rootsi wäggi ni hilja süggise pididi appi jõudma. Kui siiski tõssine jut nenda kätte tuli, sadeti 6000 meest kindral Scheremetjewi käsjo al Pühajõe ja Sillamäle wasto, et seal Rootsi wägge odata, nende eddesi tullemist tähhelepanna ja kui paljo woimalik keelda. Agga kui Rootsi wäggi kõrwalt möda kallates sellesinnatse Wennewäe korpuse selja tahha plüüdis sada, et neid surest wäehulgast ärralahbutada ja nenda ärrarikkuda, siis tagganes Scheremetjew, ja tuli Narwa alla teiste seltsimeeste jure. Taggasi tullijate jut, et Rootsi kuningas sure wäega nende kannul omma linnale appi tullemas olleks, siggitas hirno laagris. Rüüd just pididi Tšar Peter isse laagrist ärraminnema, et Pohla kuningaga ühhe ja teise asja pärrast nõu piddada. Ta andis wäe üllemat wallitsust ühhe wõera-maa mehhe holeks. Duf de Kroy (ütle: dük de Kroa) olli Hollandimaa mees, kes iljataega Austria keisri wäetenistusest Wennemaale tulnud ja Keisri Peiri

wäe-laagris Narwa al kui wõlliline ollemas. Sedda pallus nüüd Peter wäewallitsust ennese peale wõtta. De Kroa püüdis Keisrile kül tähhenda, et Wennewäggi temma kui wõera sanna ei wõt-
 takš kuulda ning et sennest ei muud kui pahhans-
 dust ja kahjo saaks tullemas, kui wäewallitsust
 ennese peale wõttakš; agga ei woinud süiski ta
 tahtnist ja sõnna teisale pöördä. Keiser läks ärra,
 ja jättis wäewallitsust de Kroa holeks. Nowembri
 19. päwal.

Agga Karel XII. ei andnud de Kroale aega
 omma wäega koggoni söbruštada, waid tulli sel-
 sammal päwal Lagena moisa kofta öfeks. Teisel
 hommikul, Nowembri kuu 20 päwal tulli Rootsi
 wäggi Lagena poolt metsast wälja Wennewäe laagri
 ette, ja arwas de Kroa sedda surema wäe eelkäia
 korpuse ollewad. Ta tahtis süis 15,000 meest
 wõtta, laagrist wäljaminna, neid tapluse rinda
 seada, nenda et jalla wäggi kēskel ja hobbose
 wäggi kahhel pool otsas piddi ollema. Teine
 wäggi, mis laagri jäi, olleks süis woinud weel
 lüna warritseda ja, kui tarwis, ka weel lahhi-
 gisse abbi lüsfada. Wenne wäggi olleks selle nõu
 järrele omma sure hulga pärrast woinud pišfokest
 Rootsi wägge ümberpiirda ja rinnuli rusuks pi-
 gistada. Agga kes wõttis sedda nõu kuulda! Wenne-
 wäe üllemad arwasid, et nad omma kõrge kantside
 tagga piddid Rootsi wägge wõitma; egga andnud
 de Kroa nõule koggoni wõito. Ta tähhendas neile
 kül, et laagris tihkes rodudes koos seistes, neil
 nende surest hulgast ennam kahjo kui kašfo saaks
 ollema; agga teised kiitsid wasto, et naad sedda-
 wisi jo saggedast waenlast wõitnud. Wennewäggi

olli tännini kül Turgirahwaga wõidelnud ja wõis
 must sanud, agga se olli eßsiminne fõrd, Reisri
 Petri aeal, et nad sõaamimeti peale harrinend
 Rootsiirahwaga piddid sõõdima, kes praego, illise
 woido: rõmo pärrast omma nore kunninga al,
 biskeldes nende wasto ollid tullemas. Kui kel
 laks sanud, ütles Rootsi kunningas omma wäele:
 „Rootsi mehhed! kel on laks, hakkame peale —
 Zummal appi.“ Ürifese aea pärrast olli wõit
 Rootsi wäel täieste kääs. Wennewäe pakso wäes
 troppide seas teggid Rootsi kuldid paljo kurja,
 pealesedda hakkas kangeste lund ja ränfakat sad-
 dama, mis tuul kõige püõsirohho fuitsoga Wen-
 newäe filmi ajas ja Rootsi wäele õlpsalt wõita
 aitas. Kerge waewaga ronnised Rootslased Wenne-
 wäe kantsidest üllesse, ja et sirelitsid, kes kesk rin-
 das taplesid, omma tihke rodude ja polkude wah-
 hele sured wahhed ollid jätnud, puggesid Root-
 simehhed süna wahhedesse, ning arrotasid nenda
 Wenne wäe tapluse rinda ärra, et teine teisele
 appi ei sanud tulla. Wennewäe parrema kile tiim
 tagganes Narowa jõele ja hakkas ülle silla pög-
 genema. Agga sild murdus nende al katki ja
 uppus paljo ärra. Pimmedus teggi werrewalla-
 misele otsa, ning olli Rootsi wäggi sõawälja ja
 Wenne laagrit ennese kätte wõitnud. Teisel hõim-
 miful andis ennast kõif weel üllejäänud Wenne-
 wäggi kõige pealikuitega wangi. Kõif sõa war-
 randus ja moon Wenne laagris sai Rootsi kätte,
 ja leidsid wõitjad 177 suremaid ja wähhemaid
 suuritükka, 6 pari suri trummisid, 171 lippu ja
 ja paljo mona. Ni lühhike se lahking olli, siiski
 maksid sedda päwa 3000 Rootsi ja 6000 Wen-

nemeest omma elloga. Karel läks teisel päwal Nowembri 21. päwal Narwa linna sisse ja piddas woido pühha kirrikus, ning lauldi: Sind Jummal kidame. Need pahhad sõnnumid pannid kõit Moskwa linna kohluma, muud kui Petrit mitte. Ta ütles sure tassandusega kui mees, kes omma jõudo tunneb: „ma tean, et Rootslased meid weel saggedašte wõitwad, agga küllap wimaks õppime neid ärrawõitma.“ Ta hakkas nüüd ue rammoga hoolt piddama, kuidas sedda suurt kahjo parrandada, mis Narwa linna al sündinud.

Karel XII arwas selle ainsa hobiga seddasinast waenlast sutumaks ramistand, egga holind temmast ennast. Kui ta wäggi Liwlandis ja ta isse Laiuse-losis talwforteris sai puhkanud, läks ta teisel kewwadel aastal 1701 omma kolmanda waenlase, Pohla kuningaga Augusti, wasto. Agga temma tännised õnnelikud wõidud ollid tedda üllemeleliseksi teinud; ta arwas ennast wõitmataks, ja piddas kõrwast nõu Pohla kuningat aujärje pealt ärraheita. Sedda nõu täis, läks ta ülle Düna jõe ja wõitis Juli kuul 1701 Pohla kuningaga sõawägge ärra, wõttis Kura ja Litawismaad ennese alla ja tungis siis Pohla-maa sisse.

Pohla-maa mõisnikud ei aitnud omma kuningat mitte polegi nenda kui kohhus olleks olnud. Sepärrast olli Pohla-maa nüüd ka Rootsi wäe ees lahti, Karel XII. läks Mai kuu 14. päwal 1702 Warsawi linna sisse ja kästis Pohla rahwast uut kuningat ommale wallitseda, egga tootand enne rahho anda. Kuningas August kogus Riisowi linna jure omma truid teenrid ja

wäe hulgad; agga Karel XII. wõitis neid futu-
mataks ärra, Juli kuu 9. päwal 1702. Uasta
pärrast sedda mõisfid Pohla:maa mõisnikud
omma kuningaga Augusti, Rootse kuningaga sowi-
mist möda, aujärje pealt lahti ja wallitsefed, Juli
kuu 12. päwal 1704, Krahwi Stanislaus Les-
tsinski uels kuningaks, kedda 1705 Oktobri kuu
4. päwal Warsawi linnas kuningaks kroniti. Ni
kaua olli Karel ikka Pohla:maal. Et kuningas
August wahhest omma wäega ka Pohlamaale
tulli, siis rōwiti rahwast wahhest ühhe, wahhest
teise nimmel. Nüüd olli kuningas August omma
kuurwürsti riiki Sakseni taggasi läinud, ja Ka-
rel XII. läks kõige omma-wäega senna järrele
ning sundis seal tedda rahho seadust teggema,
Septembri ku 24. päwal 1706. Kuningas August
pidi Pohla:maad hopis mahha jätma, Stanis-
laust Pohla kuningaks tunnistama ja kõik sōb-
ruse seadust, mis tal tännini Rootsi waenlastega
isfeärralikult Tzar Peetriga olnud — katkestama.
Sesinnane rahho, Ultrastädti linnas, Sakseni
maal kinnitud, uppitas Karlit XII. õnne latwa ja
olleks ta nüüd Wenne:riigile parraliko rahho pak-
kunud, se olleks wist wasto wõetud; ehk kui ta
sõddida tahtis, olleks ta sedda mõistlikul kombel
teinud, ta olleks omma maid woind kaitsta. Agga
mõistliko arropiddamist polnud Karli peas koggo-
goni. Kui ta 1706 Saksenis rahho teinud ja
terwe aasta, peale rahho teggemist, weel omma
sōawäega sealatse rahwa litlemataks waewaks
senna wibinud, hakkas ta 1707 Augusti kuu 29.
päwal sealt Wenne:maa pole lifuma, ommas peas
sedda mõttet kaudes, Tzar Peetrit nisamma aujärje

pealt lükkata, kuid ta sedda kuningaga Augustiga Põhla-maal teinud.

Parrem olleks ta piddand omma riki warjajama, kelle kõigekallima maakondadesse Wenne-wäggi iggapäwaga wäggewamalt wõiteldes ja wõites tungisid.

Agga kulame nüüd, mis Peter selle wahhe aeal teinud, kui Karel XII. Narwa alt Põhla-maale läks.

Kui Peter näggi, et Karel polegi omma wõido-hinda taggaaeanud, pealegi kõik Wenne-wägge, kenneft ta üksnes kindralid ja pealikud wangis piddas, — ilma sõariistata koddos satis, hakkas ta uut sõatarwitust murretsema. Kõigeesmalta olli suuritükka tarwis, agga kust metalli wõtta, kellest neid wallada? — Sedda murret kulis üks jodif suretükkiwallaja ja andis nõu, kirrikutelt ja kloostritelt kellad laenuks wõtta. Tšar Peter, kui sedda teada sai, ütles: se kiwwi mis honeehhitajad, kui kõlwatumad kõrwale heitnud, on nurga-kiwwiks sanud.

Seddamaid andsid kõik kloostrid ja kirrikud suremist linnadest ommad liad kellad; ja mõnne kuu pärrast olli poolkolmat sadda suurttükki walmis. Et sõakassase jälle rahha sada, käskis Peter Kremlast kõik hõbbeasjad ärramüa, ja lühhikesse aeaga olli jälle rahha kül. Nüüd foggoti jälle uut wägge, ja kutsuti hea palga eest pealikuid iggalt poolt tenistusse; neid langes kõige Europa-maalt, iggast tulearrust, kui wihma kolko. Peagi olli Wenne-wäggi jälle ommas korras, ja walmis waenlase wasto minnemas. Pealegi asutas Peter Peipsi-järwele, sõalaewo senna ehi-

tades, merrewägge. Ommetige ollid need asfutused Septembri kuuni aega wötnud. Nüüd ei wiitnud Peter ka ennam aega, waid läks kohhe Liwlandi maale.

Seie olli Rootsi kuningas Karel ärraminnes 3000 meest warjuks jätnud, kannel kindral Schlippenbach üllemaks pealikuks olli. Pissokestes taplemistes katsusid möllemad wäehulgad kät, Rõuge kirriko jures, Kasseritsi moisas, ja Räppinas, kus Wennewäggi ifka tagganes. Ugga Jõulo kuu 30. päwal said möllemad wäehulgad Errastwerre moisas Kannapä kihhelfonnas kokko, ning siin wõitis Wennewäe kindral Scheremetjew Rootsi wägge täieste ärra. Rootsi wäest langes 3000 meest surnuks ja hawatuid; 366 meest, kenne hulgas paljo pealikuid said wangi ja löik sõatarwitus ja moon langes Wennewäe kätte, kenne wolt sel päwal 1000 meest olli otsa sanud. Se wõit teggi Wennewäle suurt rõmo, ja Peter, kui wõido sõnnumid temmale todi, ütles: „Nu Jummalale nüüd saime jo wõito, kui faks ühhe wastas ollime. Kui weel mõnni aasta õppime, siis wõidame neid mees mehhe wasto“ — ja tassus omma sõddijaid Keiserliko käega. Ugga polnud mittot aastad õppi-aeaks tarwiski. Sest ajast sadit olli Wenne wäe jures löik hirm Rootsi wää parast kadunud, ja jäi nüüd wõit wõides peale Wenne wäe jure. So 1702 said möllemad wäehulgad jälle Juli kuu 17 päwal Tarto maakonnas Hummali moisa mail kokko. Tappeldi ja wõideldi möllemilt poolt kõigest jõust ja wäest, ja mis ka Rootslased teggid, ei pörkand: wõit, ja täis wõit jäi jälle Wennewää kätte. Rootsi wägge

olli jälle mitto tuhhat meest otsa sanud, 300 neist
 wangi wõetud, 16 lippo, kõik suredükkiid ja sõa-
 moon langes selle päwa wõido: hinnaks Wenne
 wäe kätte. Warsti peale sedda lahkingid wõttis
 Wenne wäggi Karksi, Helme, Smilteni ja Rak-
 were kindlat linna ärra. Wõeti selsammal aastal
 Ingridi maal Rõteburri kindel linn ja, et Kindral
 Schlippenbach omma wäe jättistega Perno
 maalt koggoni usaldand wälja tulla, wõeti ka
 piisoke Marienburri lin Ewlandi:maal ärra. Sest
 linnakesest polnud kül suremat asja, ja siiski sai
 ta tähtsaks. Sel silmapilgul, kui Wennewäggi
 tehtud leppituse järrele linna tullemas ja sõatar-
 wituse maggasiise minnemas olli, et sedda ennese
 kätte wõtta, läks üks suretükki wäe kaptein püssi-
 rohho maggasi, panni tuld ja läks se korraga
 üllesse, ning tappis tedda ennast ja paljo Rootsi-
 ja Wennemehhi. Selle ülle sai Wennewäggi wih-
 hasaks, põlletas kõik linnakese ärra ja wiis temma
 rahwast Wennemaale wangi. Nende seas olli ka
 sealane kirriko õppetaja praost Glük. Sesamma
 piddi kõige omma majarahwaga Wennemaale min-
 nema, kenne hulgas ka ta kaswatik, üks waene
 tüttar-laps Katarina olli. Sesamma waene laps
 olli, kuida allamal kuulda same, Jummalal ette-
 petud nõu läbbi kutsutud — Wenneriigi wallitseja
 abbikasaks ja kroni kandjaks. Praost Glük isse,
 kes mõnnesugguste keelte ja muu tarkuse peale
 õppind mees olli, piddi Esar Petri kässo peale
 Moskwas üllema! nimmetud kōli asfutama ja
 wallitsema, kus nori innimeisi mõnnesuggusis keel-
 tes ja tarkuses õppeti.

Peter isse käis sel aastal Urhangelis, kuhho

Krootsi merrewäe tullemist kardeti, ja sealt taggasi tulles, olli ta isse Nöteburri kindlust, mis Rewa jõe sare peal Ladoga järwe liggimail seisis, sissewötnud, Peale sedda käis ta Woronessis, omma uut kaewandust ja laewa ehituse soddamat wõtamas ja öiendamäs.

Kewwadel 1703 tulli Peter omma söawäega Nienschantsi (Uekantsi) kindluse ette, mis Rewa jõe suus seisis ja wöitis sedda ennese kätte Mai kuu 1. päwal. Pealegi wöttis temma 2 Krootsi laewa, kes linna kätte andmisest weel ei teadnud, werrise taplusega ärra. Nüüd olli Rewa jöggi, ühhest otsast teise, temma pärralt, ja sowitud merretee Europa: maale, Baltiski merre kaudo, lahti. Süddamest römüs selle ülle, hakkas ta kochhe Rewa jõe kaldale linna ehitama. Nelli pühki nädaldas Mai kuu 16. päwal 1703 seati ue kindluse nurgakiwi paigale, sedda pühha Apostli Petruse järrele, kelle nimmet Tsar Peter issegi kandis, Peterburris nimmeti. Peter laskis ommale senna liggidale puu maja ehitada, et ta köif tööd wöiks ülle nähha. Se maja on tännapäaw weel alles ja laskis Keiserina Katarina I. kiwi wölwi ja kattuse selle ülle teha, et ta mällestus seks tulles pölwe rahwale seisma jääks.

Hakkatuselt olli Petril üksnes nõu, sedda kindlust köigesugguse laewaehituse ja söatarwituste maggasiks asjutada, agga aegamöda läks tal se paik ikka armsamaks ja wöttis siis nõuks senna uut linna asjutada. Las kis Tsar Peter siis omma piisofese maja kõrwa omma armsa Mentšikowile suurt ja uhket maja ehitada, kus köif wöera kunningate käs somehhed piddid üllespetama

ja kuulutama; kutsus kõigest riigist rikkad mõisnikud senna ja käskis majasid ehitada, tulli seddamöda ka kaupmehhi senna ja ajas sõjakärra Liwlandist hulga kaupa innimeisi omma wiimse tenagaga seie omma õnne otsima, langes ka ehituse pärrast tuhhande kaupa töörahwast määratumast riigist tenna kokko rahha ja leiba tenima, kes kui sippelgad Petri silma ja õiendamise al uut linna õtse kui pildiga edendasid. Õnnekaupa juhtus selsammal süggisel, Nowembri kuul 1703, üks Hollandi-maa laew jodawawina sola ja mõnne muu kaubaga Nawa jõe suhho tulles. Peter olli selle ülle ni rõmus, et ta isseennast matroseks heites, omma laewokesega wõerast laewa liwawarridest möda ja würist Wentsikowi maja jure juhtis. Laewa kippar palluti würisti jure lõunesõmaajaks, ja märkas siin wast, et Tsar Peter, kes ka seal sõmaajal olli, isse se mees olnud, kes temma laewa juhtinud. Kipparile anti lubba omma kaupa ilma tolli rahhata ärramüa. Tsar ostis hea hulga kaupa ja rikkad Wennemehhed tühendasid laewa ürikese ajaga. Ueste täitis kippar Wennemaa kaubaga omma laewa, ja hakkas taggasi minnema. Zummalaga jätmiseks kutsuti laewamehhed jälle wõeraspeole, ja kingiti igga matrosele 300 Rubla ja Kipparile 500 tulkatid, ning tootati temmale iggakord 100 Rubla anda. Kippar ei unnustanud sedda, waid tulli peagi jälle, ja nimmetas omma laewa ümber, nimmega: Peersberg —. Tootati teise laewale 300 tulkatid ja kolmandamale 150 tulkatid. Peagi olli siis Peterburris suur kaubaajamine; selle kõlla ueste tuhhandid senna kutsus.

Et uut linna warjata, wöttis Scheremetjew Kopori ja Jamburi linna Rootslaste käest ärra, ja pelletas neid Somemaa poole Wiburri. Ebhitati selfammal talwel ühhe liwakarri peale Somememerre soppi pissoke kindlus, nimmega Kronslot, mis pärrast Retufare peale laiendati ja Kronstadt nimmeti. Peter isse tõi Olonetsist ühhe ue söas laewa, ja 6 wähhemat laewokest Ladogajärwe laudo Peterburri, käis Moskwas ja Woronesis, et iggal pool omma silmaga nähha, küida tööd tehti. Leidis saggedaste, et asjad korras polnud, waid et ikka neid kül olli, kes wanna tõnni armastades, temma udiistuifi seggasi, ja temma löpmata waewa jure weel meelepahhandust sünnitasid. Agga Peter ei lastnud ennast eksitada. Ta tasus häid, ja karristas walaid ilma armota, kus sedda tarwis näggi ollewad.

Zeisel ferowadel satis ta omma merre wäle, mis Peipsi järwe olli asunud, käsko, et Rootsi laewo, mis ka sellesamma wee peal lihus, ärrawõidak. Agga Rootsi laewad loo polest 13, kel ühtekokko 98 suurttükki peal, ollid talweks Larto linna alla läinud. Kui jäe laggunes, panni Wennewäggi Emmajõe suud omma laewokestega finni ja seadis kallastesse maawägge ja suuritükka. Rootsi laewad, mis kõigest wäest plüüdsid suurde wette sada, wõideti üks hawal ja wõeti ärra. Sesinnane õnnetus teggi Rootsi admiralil (se on: merrewäe kindral) ni nõutuks, et ta omma laewa kõige täiega mis seal peal olli, pühsirohõhoga löhkus. Praegogi leitakse Rastri moisa rajades Emmajões kalda liggi wanna laewa jättisid, mis sealatsest ajast senna jänud. Se olli Mai kuu 4. päwal 1704.

Ning jo sellesamma kuu lõppul tuli Wenne wäggi ja piras Tarto ja Narwa linna ümber. Liwlandi kaitsemiseks polnud muud, kui Rootsi kindral Schlippenbach 3 rügge, mendiga Tallina jures ja ähwardas sealt teiste linnadele appi tulla. Temma wasto läks Wenne kindral Rönne, wõitis temma wägge sutumataks ärra, nenda et ta mõnne sadda rüütliga Tallina linna müridesse warjule pugges, ja olli nüüd Rootsi wää pärrast kõik Liwland Wenne wäe ees lahti. Hakkati siis Tarto linna peale, lasti suretükkidega peagi müür ja wall mahha, ja piddi Wennewäggi hakkama tormi jookstes linna ärrawõtma: siis andis linn ennast heaga kätte Juli kuu 13. päwal 1704. Tsar wõttis truuse wannet nende käest wasto ja maenitset tallorahwast, mis linna ollid pöggenend, omma põldudele miina ja neid harrida. Ta too- tas neid kaitsta ja maksud mõnneks aastaks mah- hajätta; sest et södda neid raskesti olli rüüstanud. Ei nad olnud üksnes Wennewää mitmekorras- tullemist ja minnemist kandnud, waid Rootsi wäggi isse olli neil kõigesuremaks waewaks. Se olli jo mitto aastad ilma palgata, ja wõtsid sol- datid, kui näljatsed hundid, mis ja kust middagi said. Petri sõnna langes kui armowihm mitme- aegse häddapöua peale.

Tarto linna alt wiis Peter weel kümme tuh- hat meest Narwa linna alla, ja hakkas kõwwaste selle peale. Kindral Horn, kes linnas wää wal- litseja olli, otas igga silmapilk, et Schlippenbach, kelle äppardusest ta ühtigit ei teadnud, Tallinast piddi Narwale appi tulles. Sedda sai Peter Rootsi soldatide läbbi teada, kedda wangi olli

sanud. Warsti wöttis ta kats omma rüggemendest kennele. Rootsi modo sinnised mundrid ja peaaego seddasamma wärki lippud ollid, läks ösel sallamahti laagrist wälja Laagena metsa wössuriko tahha. Teisel hommikul hakkas sealt liina pole lifuma, ja ötse Wennewäega, kes laagrist wälja tulli, taplema. Kui Rootsi, wäggi linnas sedda näggi, ollid nad röömsad, arwasid neid omma rahwast ollewad ja tulli 150 rüütliid ja 300 meest jällawägge öiskeldes omma arwatud wendade wasto ja — leidid wangipölwe ja surma. Jällawäggi tagganes, kui omma ekstitust aimasid, ennamist liina taggasi. Kui jo paljogi suuretükki kuulisid ja tulle pommised linna olli lastud, lastis Tsar Peter wahhemehhe läbbi kindral Horni küsida, kas ta liina heaga ei tahaks kätte anda. Agga ei se wötnud sellest ühtigist kuulda, waid hakkas agga suretükkidega müristama. Lasti Wennelaagrist weel wallusamaste wasto, kunni wimaks merre poolt wall ja müür kockolangesid. Iggamees arwas nüüd, et kindral Horn liina kätteandmise pärrast pididi leppitust teggema ja Peter kes ilmaaegest werrewallamist tahtis keelda, satis isse käskjalga ta jure, linna kättesamise pärrast. Agga kindral Horn, nisamma isfemeelik kui ta kuningas, wastas Wennewäe käskjallale: „kas ollete Narwa lahingit jo unustand? Kuida Jummal sealatsel ajal Rootsi, lastega olnud, saab ta nüüdki ollema.“ Selle irwituse peale pididi liina peale tormi joostama. Augusti kuu 9. päwal 1704, kes löüne ajal, läks Wennewäggi tormades linna peale ja pole tunni ajaga olli linn käes. Nüüd olli Petril murre,

kõik wäggiwaloa keelda, mis sesugguse tormi järrele sõawäggi ifka liinas püab teha. Sepärrast sõitis ta, mõel käes, ratsa kõik ulitsad läbbi. Üht soldatid, kes firriko riisto olli rõwind, sundis ta neid jallamaid taggast wima, ning omma käega karristas ta mõnd omma meest mõega läbbi, kes ülle kässo läksid, ning rõwimist ja tapmist katsusid. Kui linn waigistud, läks Keiser lossi peale ja laskis kindral Horni, kedda keldrist riistade alt peidust wäljatodi, ennese ette kutsuda. Diges wihhas löi ta temmale kõrwa peale ja ütles: „sinna üksti olled süüd ilmaaegsest werrewallamisest.“ Abbita, kuidas sinna ollid, olleks sa pidand jo ammogi lüüna kätte andma, se on sõa pruuk.“ Temma irwituse ja mõnne mu süi pärrast, mis ta Wenne wää wangide wasto teinud, pandi tedda wangi; ommetige wõitis Keisri hädas meel peagi temma wihha, ja anti Hornile armo.

Narwalinna koddanikude abhastust waigistas Peter ja ütles: „uskuge, et teie mulle sest ajast sadik nisamma armsad ollete, kui mo wannad allamad.“ Raks pääwa pärrast sedda wõeti ka Zwangorod, mis kohhe teisel pool jögge Narwa wasto seisab, ärra, ja olli nenda kõik Ingridmaa Wenneriigi wallitsuse alla sanud.

Kui sõakärta Liwlandis piisut olli rougenud, käis Peter ommas tüddimata teggewuses Tartus, Pihkwas, Nowogorodis, watis ueste rajatud linnasid, ni hästi omma armast Peterburri, (kuhho ta wahhest sõalaagrifski töttas) kui Uut Ladoga linna Wolchow'i jõe suus, wiendas iggal pool mis tarwis olli, töttas siis Olonetsi, laewa ehitust

üllewatama, ning tõi sealt 6 uut sõjalaewa ja 9 wähhemat laewokest Peterburri, kuhho ta nüüd ka suurt laewaehhituse saddamat asutas.

Et Rootsiwägge, mis omma kuningaga Pohlas möllas, Liwlandist eemal hoida, satis ta omma kindralit Scheremetjewit ja Mentšikowi wäehulkadega esimest Kura ja teist Pohla:maale kuninga Augustile appi.

Ugga Rootsimehhid ei maggand ka, waid korjasid 22 sõjalaewa, ja tullid Kronstadti ja Peterburri alla, neid ärrarikkuma ja ärrawõtma. Et Wennemehhed merrewäetenistuses kül alles poisikesed ja õppiad ollid, süiski saatsid nad, maa:wäe abbiga, kes linnasid warjasid, Rootslased werriste peadega koddõ. Peale sedda suurt wõito Liwlandis ja Ingridimaal, polnud siin enam suurt tülli, muud kui et need paar sadda Rootsi sõameest, mis weel ülle ollid jänud, Tarto: ja Narwa linna ümberkaudsid maid laggedaks rüüstasid, et linnarahwast ja Wennewägge nälgitada. Ugga Peter piddas omma sure wõido mällestuseks suurt rõmõ:pühha Moskwas. Selle linna koddanikud ollid walmistand tedda sure auga wasto wõtta ja sellepärrast seitse auwärrawad ehhitand, kennešt ta pididi läbbi minnema. Temma järrel todi Rootslaste käest wõidetud 14 laewalippo 14 maa:wäe lippo ja 80 suurttükki. Tagga järrel käisid 159 wangiwõetud Rootsi pealikud, kelle hulgas ka Narwa kindral Horn olli. Kõik rahwas õiskles omma armastud Tsari nähhes, kes ürikese ajaga kardetawa waenlase peale ni suurt wõimust sanud ja ühteage omma riigi kosfutamise eest ni tüd:dimatast hoolt kandis.

Ja sähherdust Würsti tahtis Karel XII. au-
järje pealt lükkata! Kül püdis Prantsuse kunnin-
gas nende kahhe wäggewa wahhal leppitust tehha;
agga ilmaasjata, Karel XII. tahtis üksnes Mos-
kwas rahho leppitust tehha.

Selle möttega tulli ta 45,000 mehhega Sak-
seni maalt wälja, Pohlamaalt läbbi Wenneriigi
pole, wöitis ka weel üksford Wenne wägge Hol-
lowtsini linna jures Septembri kuu 7. päwal
1708 ja tungis Mohilewi kaudo Wennerigi sisse.
Wennewäggi sai kasko targaste taggameda ja, Düna
jõe pole kõrwale lüies, Liwlandi warjuks seisma
jada, ning Karlile teed Moskwas lahti jätta.
Peter isse läks omma armsa Peterburri, et seal
odata kuhho pole Karel XII. pididi kallama. Ka-
rel XII. tungis Moskwa-teed kunni Smolenski linna
jure, agga sün jättis ta sedda teed mahha ja
kallas parremat kät löüne pole minnema, et õn-
nistud Ukraini maale sada, seal talwe-korteris
omma nälgind soldatid täis numata ja süis teisel
kerwadel ue rammoga sealt poolt Moskwas
minna. Senna olli tedda pealegi kassaka-hetman
(Peapealik) Matsseppa kutsunud. Sesamma olli
üks 80 aastane wanna mees, agga süiski ni au-
ahne, et ta Karli XII. abbiga ennast arwas Wen-
nerigi wallitsuse alt lahti peasta ja isse kunnin-
gaks sada. Agga kassakad ei heitnud polegi tem-
ma mäsämise nõusse, waid wallitsesed ommale
teise pealiko ning jäid Wenneriigi truiks allamaks.
Müüd tulli Mentšikow ja wöitis Matsseppa pea-
linna Baturimi kõige sõawarra ja monaga ennese
kätte, egga sanud Karel XII. Matsseppalt muud
lui tedda ennast ja temmaga piisfolest hulka tems

ma liggemaid teenrid ja seltsimehhi abbiks. Mis sammoti läks Karlit XII. teiselt poolt odetud abbi nurja. Kindral Löwenhaupt olli Liwlandi kaudo jälle uut wäehulka Rootsiist tonud, kellega ta omma kuningale Moskwa pole piddi appi minnema. Reid olli 16,000 meest, kes määrato hulka sõawarra ja mona, kolme kuu tarbeks, Liwlandist Smolenski pole sure Rootsi wäele järrele piddi wima. Agga Karel XII., kes kuida üllemal räägitud, mäsajatega olli sõbrust teinud, ei kannatanud tedda mitte odata, waid tõttas kire ruttega löüne pole. Peter olli isse jälle omma sõalaagris ja walwas waenlase liikumist. Kui ta mõllemad wäehulgad ni kaugel teine teisest lahkus näggi ollewad, wöttis ta seddamaid nõuks, järreltullewad abbikorpusst ärrarikkuda. Ta laekis Karlit XII. rahholiste omma teed miinna, ja walwas kuhho kindral Löwenhaupt piddi kallama. Se läks ülle Dnjepri jõe ja sealt löüne pole sure Rootsi wäe järrele. Peter ajas tedda tagga ja sai tedda Ljesna linna jures kätte. Kui ta sedda wägge näggi ja sedda määratud monawori, tootas ta kõwwaste, enneminne kõige omma wäega surra, kui et temma riigi waenlasele sähherdune abbi piddi osaks sama, ja püdis waenlasega kimposada. Kui Rootsi kindral Löwenhaupt näggi, et ta tüllita Wennewäe küüsiist saand peaseda, panni ta omma wägge tapluse rinda seisma ja hakkasid mõllemad wäehulgad omma werrist tööd. Rootslased wötsid esimise tuhkingiga Wennewägge ni mõnnosaste wasto, et kahhe kalo peal olli, kummale wöit piddi jäma. Siis kutsus Peter omma dragoni wägge, mis taggakäis, taplusele. Sesin-

nane liisawäggi, ja et Keiser isse omma sõamehhi õiendas, kinnitas Wennewägge. Ueste hakkas taplus jälle, ja läksid Wennemehhed, plüsi-oddad ja mõegad käes, ni wallusaste waenlase peale, et wasto õhtut tagganema hakkas. Võteggi werrewallamisele otsa. Wennewäggi jäi täies mundris ja sõariistus sõawälja peale, et teisel hommikul ueste Rootsiwäe peale miina ja neid täieste lõppetada. Agga Rootsi kindral Löwenhaupt ei otand sedda, waid pöggeneš omma üllejänud wäejättistega ärra. Sõawälli olli täis furnuid ja hawatuid; ning suredtükid, sõariistad, sõawarrandus ja moon, mis lahingi hukkamisest üllejänud, langes Wennewäe kätte. Et wõidohinda õige täieliseks teha, satis Tsar Peter mitto tuhhat dragonid, kassakad ja kalmukad waenlast taggaajama, ja mis need ei tapnud ehk wangi wõtnud, sattus teiste rüütlite küssi, mis Mentšikowi kässo al neid taggaajas. Sestinnatsfest wäehulgast, mis kindral Löwenhaupt omma kunningale pididi wima, ei tulnud ennam kui 3000 meest Karli XII laagrise. Ja need waesed ollid ilma monata ja kõigest sõawarrandusest ilma, ennam abbiotsiad, kui abbitojad. Sesugguses waeses korras olli Karli XII. luggu Ukrainis, ja siiski põlgas ta tarka nõu. Küll püüdis ta nõumees krahw Piper omma kunningale tähhendada, et weel aeg olleks talwets Pohlamaale minna, seal puhhata ja uut mona ja tarwitust kogoda, ning siis teisel kewwadel, kui rahholeppitus ei peaks sigginema, ue rammoga Wennewäe peale minna; agga Karel XII., arwas ommas uhkuses sedda ommale teotuseks, kui ta üht sammo tag,

gasi aetuks. Sellepärrast wöttis ta talwekorterit Ukraina-maal. Rootsi wägge waewas nälq, ja olli pudus söawarrandusest, ning waenlane teggi iggapääw ringümber pakki, egga olnud kussagilt poolt abbi nähha. Käl kirjutas Karel XII. Pohla maa kuningaga, Stanislaus'sile, abbi pärrast, agga meie kassakad said kirjawia ja kirja kätte, ning läkkitasid Tsar Peetri kätte. Se lugges kirja ja ütles naerates: „kahjo, et Stanislaus ei tea tulla, „muido woik'sime nähtawalt kolmekuninga päwa „piddada.“ Kükid tulli weel 1709 hirmus köwma talw, se täitis hädda mõeto kuhjaga täis. Terwed wäeparwed läksid külma ja nälja läbbi nurja. Siiski ihkas Karel ikka Moskwa sada. Kui kewwade tullemas olli, hakkas ta omma wäega senna pole liikuma, ja esmalt Pultawa lüüna ümberpiirma, kus Wenne wäe sured maggasid ollid (Märtsi-kuul 1709). Rootsi wägge olli weel 30,000 meest.

Siin said mõllemad kuulsad wallitsejad Peter I. ja Karel XII. wastakute kokko. Mõllemad ollid nored tullise waimoga mehhed, Karel omma tänniiste woitlemiste läbbi, agga Peter peal sedda weel omma targa meele pärrast fidetud. Peter teadis kül, et lahkingite wõit kahlane ja ikka wägga werrine on, sepärrast olli ta nüüdki walmis ennemine parrajat rahholeppitust teggema, kui lahkingi õnne katsuda: agga Karel tahtis Moskwa miüna. Märtsi-kuust Jani-kuuni püdis Karel Pultawa lüüna asjata kätte sada. Wenne meeste kääs olli Worskla jöggi (kelle kaldal Pultawa linn seisab) ning saatsid jögge laudo aeg-aegalt linnale abbi. Wimaks tulli Tsar Peter isse, kes Worenessis ja Afowis omma töörahwast olli

waotnud, ja tõi omma wäähulgad Pultawa linna appi. Kui Karel Wennewägge ennese ees näggi laagris seiswad, ei kestnud ta ennam kannatada, waid läks päwa toufoga Juli-kuu 8. päiwal 1709 Wenne wäe peale. Esimalt läkkitas ta ühhe parwe rüütlid Wenne kantsi ärrawõtma. Need ajasid omma õppitud tuhkingiga Wenne wäe peale, kes targaste kõrwale kallasi, ja nenda omma waenlast ennese järrele, teisest wäest lahku augutellesid, kunnii Peter, kes omma terrase silmaga lahkingi wälja üllewatas, waenlase seljatagusi teise wäehulgaga kinni panni, et nad ennam taggasi ei sanud, ja nenda wangi wõttis. Se olli alles hakkatus. Kello 9 aea wasto hakkas täis taplus surel wisil kõige wäe riina peal. Wennewäggi olli targaste tapluse rinda seatud, nenda et üks rind ees wõitles, agga teine rind tagga pool liisaks seisid, mis silmapilk käsko möda piddi appi minnema, mil ja kus tarwis olli. Peale sedda teadsid kõik Wenne mehhed, et naad ses lahkingis omma armastud Tsari, kõige Wenne riigiau ja omma isamaa õnne pärrast taplesid, teadsid ka, et seinnane lahking kõik sõadonne piddi kinnitama. Need mõtted andsid Wenne wäele ütle mata waprust.

Selle wasto olli Rootsi wäggi, kes ennese ees seddasamma wärki Wenne wägge kui Narwa linna al arwas ollewad, ühhes ainsas rindas taplemas; ta teadis ka, et seinnane lahking sõadonne pöraks ja teggi mis jõudis. Karel isse olli mitto päwa jo haige. Kasfakad olid tedda jallast hawanud, egga sanud ennam hobbose selgas istuda, waid lastis ennast ramiga lahkingisse landa, kus sedda tarwis nõggi ollewad. Rootsi wääl olli pudus

plüsirohhuft ja surist tükkidest; sedda wallusamaste ropsti möekadega. Ugga mis ka Rootsi wäggi püdis, kes kui kaksipiddi mõtlejad, wiimse ihho ja hinge wääga wõitlesid; mis ka nende õppitud sõa-kunst ja kõwwa waimoga Karel katsus teha, ei pörkand Wenne wää ees polegi, kedda Peter sel päwal isse wallitseb. Omma kõrge Arabia-maa walge hobbose seljast (kelle nimmi Liischen) wallitseb ja õiendas ta omma sõamehhi ning tõi abbi ig-gale pole, kus hädä kõige kibbedam olli. Nenda paisati Rootsi wägge trop tropi järrele taggasi, pilluti laiale, wõeti wangi ning wimaks purristas tükki kuul Kaarli landerami katti ja abhastus wõttis Rootsi wäe sees wõimust. Rahhe tunni aeges langesid neist 10,000 meest omma werre sisse mahha, mis weel püsti ollid, heidsid jooksu. Runningas isse, kedda wallutawa jallaga hobbose selga tõsteti, ajas tuhhat nelja Matseppa ja piis-fofese wäätroppi seltsis. Dniepri jõe pole, kust hädä waewalt ülesades Turgi-maa pole tõttas. Kindral Löwenhaupt, kes wäejättisid sõawälja peal 14,000 meest kokko koggus ja kunninga järrele tõttas, ei sanud hulga wääga ülle Dnepri jõe ja andis ennast isse kõigega wangi Wenne kindrali würst Mentzilowi kätte, kes tedda 9000 mehhega olli taggaajanud ja kätte sanud 12. Juli-kuu pä-wal 1709. Rootsi laager sai täitsa Wenne-wäe oßaks. Kõik suredtükid, hulk sõariisto, sõatar-witus ja moon, pealegi sõa-kassa kus 6 millioni taalrid sees olli, sai Wennewäele wõido-hinnaks. Sesinnane lahking täsus Narwa lahkingi ennam kui rohkeste ärra. Rootsi kunninga suur ja kardetud wäggi olli sutumata häwwitud. Temma surest wäehul-gast, kellega ta Sakseni maalt tulli, kelle jure

weel kindral Löwenhaupt liisa töi, kedda Matsseppa omma trui teenritega kaswatas ja kelle seltsi weel hulk Pohla-maa kasakaid langes, — ev olnud muud järrele jänud, kui mõnni sadda rüütliid, kes hallastuses Karli sadikud ja seltsimehhed ta põggenemise peal Turgimaale ollid. Ta kõigeparremad kindralid, Renschöld, Löwenhaupt, Schlippenbach ja paljo muid, ka krahw Piper, ta üllem sikkertar, said wangi. Ta tännine weido-hind läks selle hobiga nurja, kui kiwwi wette. Sest Dani kuningas ja Sakseni kurwürst August ja mitto teist, kellele Rootsi õnnepäiwil omma meele ülbuses liga teinud, tahtsid, kui ta õnnetust kuulsid, temmale sedda kätte tassuda.

Agga Karel, kes kui hulguis ja kerjaja Turgimaal, Benderi linnas, Turgi wallitsuse armannetest ellas, ei unnustand polegi, waid unnis, ta s weel lahtise silmadega, Tsar Peetrit aujärje peält lükkada. Ta lotis omma õnne ja wapruse peale. Ürikeselt naeratas õn jälle temma pole. Ta õssitas Turgi Sultanit (nenda nimmetakse Turgimaal üllemat wallitsejat) Wenneriigi wasto sõdda töilma. Turgid hakkasid tülli Nowembrikuu 10. päwal 1710. Tsar Peter läks kewwade 1711 omma sõawaega nende wasto. Wennewägge polnud ennam kui 30,000 meest, agga Turgid tullid 200,000 mehhega nende wasto, ja et need omma hulgoga laiast käisid, tullid üle Pruti jõe ja piirasid Wennewägge sisse, nenda et nad tülita ennam ei mona iwwa, egga, mis weel kõige rassem olli, wee piisfagi sanud. Sessinnatses kitsikus kutsus Tsar Peter omma kindralid nõupidamisele kokko. Kõige-wiimne nõuots olli se, et teisel hommikul wägge tihke ja kitsa

tapluse rinda seada ja wäggise, tappeldes ja wõideldes ühhest paigast Turgi wägge eest puistata ja nenda nende piirest peaseda. Se olli swameeste nõu, kes armastud Tsari seitsinnatsesest lõksust ja peale sedda omma swamehhe au tahtsid peasta; langego siis kes ja ni paljo kui tahhes. Seitsinnatses küsikuses satis Jummal naesterahwa nõu läbbi täitsa abbi.

Katarina, Petri abbi kasa, sai siin arwitajaks. Üllemaal nimmetasime, kuida Marienburri lin 1702 Wennewäe läbbi wõideti, kuida selle liinna rahwas ja nende hulgas ka praost Glük omma perrega Wennemale piddand minnema, ja kuida sellesamma maierahwa seas üks noor naesterahwas kui kaswatik Moskwase kasa läinud. Katarina olli selle naesterahwa nimmi, Liwlandist pärris, maddala rahwa laps. Tsar Peter õppis tedda Moskwas tundma, ja et ta mitte üksnes noor, kenna ja wägga priiske, waid peale sedda ka ütlemata terase ja targa loimoga innimenne olli, hakkas Peter temmast peagi luggu piddama, ja wõttis wimaks nõuks, tedda ommaks abbi kaksaks ja omma aujärje jäggajaks tõsta. Jo 1707 laskis ta ennast temmaga laulatada, ommetige ei teadnud sest asjast muud kui mõnned truid nõumehhed ja teenrid, kes sedda ei kellelegi tohtind ilmutada. 1711, kui Turgi sõdda olli hakkamas, laskis ta ennast teist korda ja awalikkult temmaga laulatada. Katarina läis allati Petri kaksas, ja olli temma allaline reisifeltsiline; jäggas temma waewa ja koormat, ja olli temma abiline ja nõuandja. Ka Turgi sõtta läis ta Keisri kasa ja kandis kõik koormat ja waewa. Siin, Prutti jõe liggidal sures

hädä kutsufuses, kus kindralid kahtlase ellopoolt
 mõitlemise läbvi peasmist lootsid, andis Katarina
 nõu, leppimise kaupa teha. Wõeti nõu sedda
 katsuda. Katarina panni ommast warrandusest
 mõnd kallist asja kingituseks kokko, misga käsk-
 jalg hommiko, maa wisi järrele jutto pididi allus-
 tama. Andis siis wäewallitseja Eheremetjew
 kirja kasa, ja läkkitati Turgi kindrali jure leppis-
 tuse pärrast räkima. Kui Turgi suurwessir (se
 on üllem wäewallitseja) kirja olli sanud, piddas
 ta ussina larro, et parrem pool munna on, kui
 tühhi koor, ning teggi parraja hinnaga leppituse
 kaupa — Juli 23 päwal 1711. Selle moistlikko
 Turgi kindrali nimmi olli Baltadshi Mehmet.
 Kui Karel XII rahho sannumid kuulda sai, ajas ta
 tuhhat nelja Benderit Turgi wäe sßalaagrisse, et
 rahho teggemist keelda. Kui senna olli sanud,
 leidis kõik asjad jo kinnitud, ja Turgi rahwast
 Wenne-wäele mona küllalte müwad; egga woinud
 ennani middagi ümber pöördä. Turgi poolt olli
 Kaarli XII heaks wäljatingitud, et Tzar Peter
 tedda ei milgi kombel piddand keelma ehk tülli-
 tama ommale maale minnemast. Selle heateo
 wasto mannas ta mõislikko Turgi kindralit ja
 laimas tedda argpüksiks, sßaõppimataks ja maks-
 wõtjaks. Agga Turgi kindrali õnnelik södda ja
 weel õnnelikum rahho-leppitus, mis Usowi liina
 jälle Turklide kätte andis, löppetäs Karli laimo,
 ja eß temma ennese luggu issegi sßaõnne waru-
 mist näitnud?

Weel kaksford wõstas Karel XII Turgi wal-
 litsejat Wennerigiga söddale; agga mõllemil kor-
 ral tehti, ennego mõel tuppest sai tõmmatud,

jälle rahho. Karli lotus, Turgi wäe warral jälle, kui wõitja kuningas, Wennerigi ülle woimust sada, läks tühja, agga kangelaelseks jäi ta süski. Ei ta holind sellest, et waenlased iggalt poolt Rootsi maiteste tungisid, maid rüüstasid ja liüne wõitsid, temma jäi ikka Turgi male; ei ta kuland omma rahwa ja senati palwe hälest, kes tedda koddo abbiks hüüdisid, ta lubbas neile omma sapa wallitsuse nõumehhels läkkitada; ei ta pannud sedda miiski, et Turgi Sultan isse, kellele hulguš kuningas pitka aea peale tüddimuseks hakkas sama, tedda omma rajadelt ajas ärraminne. Ta ussaldas nüüd Turgi wallitseja wasto toetada, ja kui wäggise tedda tahheti ärraminnekule sundida, seisis ta Benderi linna allewis ommas majakestes, pari sadda mehhega, terve päwa Turgi wäe wasto ja siis wast, kui ta ford lom- mastas, sadi tedda finni ja wangi wõtta. Widi ta siis Adrianopeli liggemaile Demirtasi linna. Ka siingi püidis ta weel Turgi wallitsust Wennerigi wasto söddale össitada, kunni wimalš, ennam kui wie aastase ootmise peale, omma lotust lõppetäs Turkide abbiga woimust sada ja Oktobri kuu 25 päwal 1714 ratsuti ühhe ainsa seltsimehhega Ungari ja Saksamaa kaudo omma rajadesse töttas. Nowembri kuu 11 päwal 1714, kesš ösel tulli ta Stralsundi linna, mis aina üksi weel Saksamaa rajades Rootsi pärralt olli jänud. Köib teised maad ollid ta kangelaelse ootmise läbbi Turgi maal, käest läinud. Rootsi riik olli rahhast ja rahwast waeseks sanud, ja ötse hinge wakumise peal.

Agga hakkagem jälle jutto Petrist. Kui ta

1704 aastal Tartu ja Narwa linna ennese kätte sai wõtnud murretsest ta isalikkult nende maade eest, mis ta kae warjo alla ueste sanud, ning hakkasid mõisnikud ja tallorahwas rõõmsaste omma põldo harrima. Rootsi wägge olli ni piisut siin maal, et naad laggedale ennam ei ussals dand tulla, waid rahholiste Tallina, Perno, ja Riga lina müride tagga warjul istusid, ja neist makondadest, mis weel Rootsi pärrast ollid, rohkeste mona wälja sundisid. Nenda olli luggu mitto aastad, kunnii suur lahhing Pultawa linna jures 1709 (kuida üllemal rägitud), Rootsi suurt wägge hopis lõppetäs. Rohhe selsammal süggisel tulli Wennewäggi kindral Scheremetjewi kässo al Riga linna alla, piras tedda ümber ja hakkas tedda ärrawõtma. Lasti raskeste suretükkidega ja hoisdis Wennewäggi ni kõrwaste linna ümberpiirdud, et kuski mona egga abbi woinud siöse sada. Ugga Rootsi kubberner, krahw Dalberg, olli wapper mees, kes nalja pärrast sesuggust linna tahtnud käest anda, se panni kõigest rammust teise kewwadeni wasto. Ugga kui wimakš näggi, et nõu hakkas lõpma; et Rootsiist ei mingisuggust abbi polnud lodata, et Runningas Karel XII Turgist taggasi ei tulnud, ja et Wennewäggi, kes weel Pultawa wõido: rōmo pärrast öisitlesid, omma wõitlemisest ei koggoni tüddinend; waid iggapäw waga wallimakš läksid, liatagi kui Keiser isse nende seas olli: siis pallus krahw Dalberg, kui mõistlik mees, Wennewäe wallitseja Scheremetjewi käest linnale armo, ja tootas sedda kätte anda. Tehti siis leppitust linna kätteandmise pärrast, ja sai Riga lin ja sellega kõik Liwland

Bennerigi wallitsuse alla Juli ku 10 päwal 1710. Tallina andis ennast kaks päwa iljemine kätte. Wimaš wõideti weel Perno lin ja Kurrešaar, ning olli nenda kõik Liwlandis, Eēsti, ja Ingridi maa Bennerigi alla sanud. Olli nüüd Tsar Petril murret kül, kõigis wõidetud maites neid hawo parrandada, mis pitk söa- ja waeno-aeg olli teinud. Peagi tundis meie ma sedda õnneks, et Benne wallitsuse alla olli sanud. Ühhest ma-otfasi teisi olli kallis rahho; kohtud seati omma korra peale, et iggamehhel õigust pididi sama, kauba ajamine hakkas Bennerigi mailt Liwlandis ja Eēsti-maa kaubalinnadesse keelmata ja tollita liikuma, ning peagi olli õnne-siggidus kõigi seisuste sees näha.

Rootslastel olli kahjo kül, et sähherdused kallid maad kääst lainud, agga jõud olli neil ni kaššin, et nad ei milgi kombel jalga seie wõinud tõsta. Merre wäega käisid weel mõnnikord kauba-linnade al õnne katsumas, agga iggakord asjata. Ei olnud ka Keiser Peter omma merre-wägge ja laewa ehitust unnustand. Hõlega kandis ta selle eest murret, ja nenda kuidas ta ma-wäetenistuses liht soldatist peale hakkas, nenda hakkas ta merre-wäe tenistuses matrosist peale ja tenis ennast trep-treppilt üllemale.

Tähtjas olli se luggu, kui Peter omma admiralis-kohto (s. o. merre-wäe üllem tallitaja kohhus) ette omma sowimist panni, tedda admiraliks (s. o. merre-wäe kindraliks) nimmetada, et se samma kohhus temmale wastuseks andis, et laewa-kaptein Peter tenistuse pärrast weel mitte sünni admiraliks tõsta. Peter olli selle otsusega rahhul

egga lausund sõnnagi. Peagi pärrast sedda sai ta Some merre soppis Hangö, uddu neme ja saarte jures Rootsi merre wäega kofko, kes hulga lae wädega tedda kiffas soppis tahtsid ümberpiirda. Targaste tõmbas Tsar Peter mõnned suretlükki wenedd ülle kiffa mafacla, läks nendega ümber neme otsa Rootsi wäe selja tahha, panni neid kohhe tulle wahhele, wõitis neid nenda sutumaks ärra (Webruari kuul 1714) ja sai Rüstloti ja mõnd teist linna omma wõido hinnaks. Kui need sannumed Peterburri tullid, nimmetas admiralik kohhus Petrit kohhe admiraliks. Keiser kiitis omma kohhut, et se, surusest luggupiddamata, üksnes tenistuse kõlbtuse järrele tedda olli üllendanud. Sesinnane merrelahhing olli Wennewäele Baltiski merre ülle wallitsust kätte andnud, egga usfaldanud Rootslased sest ajast sadil ei ma egga merre peal polegi Wennewäe kimpõ anda. Dmmetige tullid nad ajoti sallamahti sinna ja tenna meie ma randadesse hirmutama. Peter iggatses süddamest selle pitka tüllile otsa tehha, ja pakkus Rootslastele rahho. Runningas Karel XII tahtis kül heamelega Petriga leppitust tehha; agga ennego rahho leppitus täieste sai tehtud, hakkas ta jo uut södda Norra ma wasto ja surri, kuliga peast haratud, 1718 Dezembri kuul. Temmaga olli Tsar Peetri kõige kardetawam waenlane otsas ja Rootsi riik kõigest rammust ni lodwaks läinud, et ta ei ühhegi waenlase wasto jõudnud seista, liatagi siis ni mitme wasto. Siiski ei mõistnud pakkutud rahho wasto wõtta, egga jänud Tsar Peetril muud nõu, kui sõa ärra ja hirmo ülle merre pärris Rootsi ma süddamesse

kanda. Kui sedda kahhel puhhul olli tehtud, siis said Rootsi rahwas targaks ja teggid rahho Wennerigiga. Et sündis 1721 Septembri ku 10 päwal Riistadi linnas. Sessinnatses rahho leppituses kinnitati Wennerigi ommanduseks Liwland, Gesti, Ingri, ma ja Some maast Wiburri maakond; peale sedda weel Kurresaar, Hiõ ja Muhho, ma ning kõik teised sared Kura, ma rannast ammak Some, maast sadik. Selle wasto andis Wenneriik kõik Some, ma taggast, maksis pealegi 2 miljoni hõbberubla ja andis Rootslastele lubba igga aasta Liwlandist ja Gesti, maalt 50,000 rubla eest wilja ilma tolli rahhata wäl ja wia.

Sesinnane rahho leppitus, mis Wennerigi pole riikuline olli, taßsus Keisri Peetri pitkalisel rasket waewa rohke ja läikiwa wõidoga. Terwe kuningriigi suruse ma olli ta wõitnud; üpris kaunid rannaäärtised maad, mis isseennestest jorikkad, agga selle poolt weel ennam wäärt olli, et nende kaudo teisedki kubbernemangud omma kaupa sure maailma ladale toimetasid. Agga ka meie male olli se õnneks, et Wennerigi wallitsuse alla sai; sest selle aeaga tulli kallis rahho meie maakondadesse, mähherdust enne sedda siin ei nähtud. Liggi poolteist sadda aastad teed ep olle ei ühhegi waenlase jalg mingisuggust jälge egga hawa meie male suutnud teha; waid kallid rahhopäwad siggitasid kõik tööd ja ammetid, ning wallitsuse ettemurretsemise läbbi tulli õnne kõige seisuste sekka.

Peter isse olli wägga rõmus selle rahho leppituse ülle, mis ennam kui kahhelkümnne aastast

tööd ja waewa lõppetas; ning olli isse esimene, kes rahhofannumid Peterburri linna tõi. Wallitsew senati-kohhus ja pühha sünnodi kohhus tullid tedda terretama, ja nimmetasid tedda „isšama isšaks“, „**Keisriks**“, ning „sureks“. Reidesinnatsid terretuse sõnno wöttis Keiser Peter, kes isšeennese kõlbust täieste tundis, armolikkult ja täie bigusega wasto ja kõik Euroopama kunningad ja währstid nimmetasid tedda austades keiserliko nimmega. Sest ajast sadik olli ta wäggew ma ja merre peal, ja uhked piddud ehtisid seddasinast rōmo-päwa.

Ka Asia-male ullatas temma wäggew keiserlik kässt. Persia-maal olli rigiwallitsus ni seegane ja lõtw, et Kaukasia maakonna Lesgirahwas, mis sel ajal Persia wallitsuse al olli, ülle Wennerigi rajade tungis ja terwe allewifese, Skamahia, sustumataks ärrahawitasid. Se hirmus tö kutsus Keiser Peetrit kurjateggijaid karristama. 1722 aastal läks ta Kaspia-merre laudo Kaukasia-male, karristas ülleannetud sōwaga ja wōitis Derbenti linna. Peagi sedda pärrast pallus Persia würst Tamasp omma üllekätte läinud allamate wasto Keisrit appi, ja andis kõik Kaukasia-maad Baku ja Derbenti linnaga, abbi-hinnaks iggaweste Wennerigi pärriseks 1723.

Persia sōdda olli Keisri Petri wiimne suur wäljastpiddine tallitus. Sest ajast sadik omma surmani olli sedda holiikam rigi seestpiddisid talituisi toimetamas. Seie sadik ajasime jutto ennamiste tamma surist ja sesuggusist tallitusist, kellest mailm heamelega kõnneleb; egga olnud mahti, selle suremehhe iggapäwast ello ja temma

süddame-nõu verdada. Katsume siis sennest jõudo mõda juttustada.

Üllemal rägiti et Senati ja Sünodi kōhhus Keiser Petrit „sureks“ nimmetand. Agga mitte üksi need-sinnatsed kohtud ja kõik rigi allamad andsid temmale sedda au-nimme, ei ka mitte üksnes selle põlwe rahwas; waid tänapäwani nimmetakse kõigil mail tedda „sureks“ Petriks. Ommetige ei tähhendata sellega temma ihho, waid waimo surust.

Kül olli ta ihho pooltki jo suur mees; temma mõetis 6 jalga 8½ tolli ehk 2 wersoki kaššinam kui 3 aršinat pitkust, ja näitab Peterburris kunst-kambris ukse piitjalla siise lödud nael temma pitkust. Ta silm kirjgas läbbitungima tullokessega, ja leidis ossawalt tōt ja walskust wälja. Ta pallest paistis töššine meel ja heldus ning kõrge otsaessine ja kõik kehhamünt kulutas kõrkust, mis Roja poolt temmale kui wallitsejale kasaanniks jaetud.

Ta olli tõeste issewallitseja, kes keif wallitsuse asjad, kuis ial sudas, isse kulas, viendas ja kinnitas; ta olli ka kõigetargem sõamees ja merre-mees, sedda näitwad meile Liesna, Pultawa ja Hangö:Uddo lahhingid; agga ka keigetargem minister olli temma isse, temma nõu olli ikka üllem, kui kõige temma ministrite nõu.

Peter I. ei tarwitand ial ennam kui 4 tundi maggamiseks, ja allati ärratas ta isse omma kamerteenrit (toapoiši), kes tuld piddi ülleswõtma. Nüüd piddas ta arro isseenneses ja tähhendas tahwli lauakesse peale, mis tal allati wodi ees käe pärrast seisis, kõik mõtted üllesse, mis sel päwal tarwis arwas ollewad. Kello kolme ajal tousis

ta wodist üllesse, ja lugges ramatuid. Kui ennast ridekse ehtis, laskis ta ennesele teaduskirja etteluggeda, mis öse ollid tulnud, ja andis ka kohhe otsust. Siis läks ta omma ehituisi, wabrikuid, suretükki-wallamist, ja isseärralikkult laewaehhitust watama, panni siin saggedaste isse kät külge ja öiendas ja juhhatas meistrid ja töömehhi köigewähhemas asjus, nenda et kõrwalisfed räkisid: ilma Keisri teadmata ei tohhi laewa töömehhed ei naelagi siöse lüa. Peter ei kuland sesuggusist lorrast ühtigi, sest ta teggi sedda köif omma riigi kasuks. Ühhe nore mehhele, Neplsjew nimmi, sedda ta omma kullo peal olli kolitand ja wöeral maal lasfnud reisida, näitas Keiser sepärrast omma käsfi ja ütles: „wata wend, minna ollen „teie Tsar ja minnul on raffud pihkus —, teile „head öppetusse-märki anda, sepärrast teen ma isse „tööd.“ Ollid köif tööd nähtud, siis tulli ta koddo, istus treipingi tahha*) ja teggi tubliste tööd kunnikella 11. ajani. Siis söi lõunat ja, vole tunni aega puhhates, laskis leiba luuse minna. Peale sedda wöttis omma hommikusse tähhenduse-kirja kätte ja tallitas sedda juhti möda pärrast lõunat omma asjad. Sealtep se tulli, et ta ühhes ja sesammais tunnis ridewabrikus, seppikojas ja jälle hõnezhituse jures olli, iggal pool tööd watas ja teggiaid öiendas. Saggedaste käis ta kohtuid watamas, ja hädda sellele, kelle jures walskust leidis; nisamma nähti tedda ka kolisid, isseärralikkult merrewäekoli watawad. Olli nende tallitustega öhto

*) Zemna. treiali kunstit nähtakse praego Peterburri surekoki Kunstkambris Kronlühtrit, mis elwenbeinist, s. o. elewandi kihwaluist treitud ja wiekümne arruline on.

kätte jõudnud, siis otsis head seltsi, kus ta võis rõmus olla, vestis head jutto ja mängis ruutolise laua peal pulgufestega sõamängo (Schach). Kaardi- ja muud rahhamängo ei sallind ta silma otsas, egga armastand ta jahhi rõmo. Kella 9 ajal heitis ta wodiisse, egga tohtind siis, temma ärksa unne pärrast, ei kegi seal ulitsal ennani ei ratsuti egga wanfriga sõita.

Peter I. olli selge tõsistus omnas kõnnes, egga salgand ialgi omma mõttet. Juhtus üksford, et ta omma wägge Pohla-maal Sakjeni kindrali Flemmingi wäega pididi ühhendama Rootslaste wasto. Seal andis Keiser nõu Wennewägge kahhele pole tiwade otsa ja tahha toetuseks panna, et nenda waenlase peale minna. Kindral Flemming aimas warsti selle nõu põhja ja küsis Keisrit: „kas arwate, et Saksi-mehhed wahhest karglema hakkawad?“ Peter kostis: „ei ma sedda just kardada; agga „ei tulle mulle ka meele, kus nad ollekšid seisma „jānud.““ Ei ükski asši ta äggedust ni rutto süntand, kui walle.

Melehead ei tohtind ükski wasto wõtta, sedda kelas ja karristas ta kõwwaste. Ta tahtis, et iggamehhele, olgo ta rikkas ehk waene, õigust pididi mõistetama seadusse järrele, ilma kõwwerduseta. Kedda ial selle wasto leidis teggewad, ei sannel olnud armo lota. Temma mällestuseks selle poolt on meil praegogi igga kohto laua peal kohto peegel! — kelle kolme külje peal Peter I. ni hästi kohtomõistjaid kui kohtokäijaid tõele maenitseb. Kurjateggiatele ei andnud ta ial armo. Üksford juhtus Keiser haige ollema, ning tulli siis sure kohto wannem, ning pallus ühhe rööwli ja mõrtsukale

armo, arwates, et seshinnane Keisri terwekksamise pärrast Jummalat piddi palluma. Ugga Keiser kostis: „arwad sa, et Jummal pattuse palwet „kuleb? — minna lasfen õigust wallitseda, ja Jummal wallitsego minno ülle.“

Kui Liwland Ria linnaga Wenneriigi alla saanud, olli Rootsi aegest sadik ühhel Ria-linna koddanikul kronoga pitkalist ja rahhakullutawat koftõkõimist maatõkki pärrast, mis Rootsi ajal krono pärralt arwati ollewad. Kui Keiser Peter Riga tulli, ja koddaniko palwe läbbi sest asjast teadust sai, käsõkis ta radikõhõt sedda asja õiglaselt läbbikulata ja otsa peale teha. Kui kõhõt kõõf olli järrele kulanud, ja arropiddanud, mõisteti koddaniko pole õigus ja pandi koftõkirjad Krisrile õllewaatmissõks ette. Peter leidis kõõf õiglaselt mõistetud, ja kitis koftõwannemid, kes luggupidõdamata omma ammeti-kõhõt täitnud. Sõhherdused asjad rõmõtastid tedda õllewõgga, sest nad näitsid, et ta mitmeaegne ja pitk waew jo hakkõs wilja kandma. Ses rõmõtawõs mõttes istus ta ühhel päwal rohõõaedõs, omma ennese kääga istutud tamme al ja räkis isseennesele: „au Jummalale, nüüd ollen ma ommetige õigust ja seadust jälle kõhõendanud ja wallitsema pannud.“

Esar Peter sallis kül wastorõkõimist, kui agga räkijal õigus olli. Ei ta piddand ennast kõgõõnõmailma targõks.

Sure holega walwas ta selle õlle, et politsei ammetmehhed omma kõhõt õieti täitsid. Ta isse piddõs wahhest leiwa-mõiad ja muud toidoasja kauplejad ulitsa peal finni, ning katsus, kas kaupõige ja korrõlinne olli. Tee ning sõldade pärrast

olli ta hool nisamma tüddimata, ja sagedaste said nende üllewaatjad, kedda holetu leidis olles wad, temma omma Keisriliko käega malka. Agga selle eest olli ta ka häddas eesimenne appi töttama. Kui tullokenne kussagil lahti peasis, siis olli Keiser ikka eesimenne kusstutajate seas, ja maksis ausaste neid mehhi, kes tulle häddas truište aitasid.

Keiser Peter olli süddamest Jummalala kartlik. Kõik omma rasket tööd teggi ta Jummalala kässo pärrast ja Jummalat palludes. Ka wäljastpiddi kombetes jo näitas ta waggadust. Uuwalikko Jummalatenistussest ei läinud ta ialgi möda, ja kui preestrid haigetele pühha sakramenti ollid wimas ning Keiser tee peal nendega kokko juhtus, läks ta nendega kasa haigede jure ning trööstis ja rõmustas neid, kuis ial sudas. Rahwas panni kedda heldust ja allandust rõmustawas süddame liikumises immes ja ütles: Seginnane haige ei surre mitte, sest Tsar läis kedda katsemas.

Keiser Peter olli osaw innimesetundja, mitte üksnes wäljast näw poolt, waid seestpiddi kõlbatusse poolt. Sure osawusega aimas ta kohhe, mähherdune innimenne legi olli, ja seadis kedda senna paika, kuhho kedda ommase teadis ollewad. Kus siis ial sähherdust innimest leidis, kedda kõlblikko tundis ollewad, sealt ta kedda wöttis, egga küsünd seal jures ial, misuggusest suggust ehk selisist legi olli: waid töstis kedda ammetile, aule ja rikkusele. Nenda töusid mitmed Keisri käe läbbi maddalussest sure ammetile ja aule. Nende mitme seast nimmetasime üllemal agga Mentšikowi, kes roisikese põlwes maalt Moskwa linna olli tulnud omma õnne katsuma ja juhtumise kaupa Keisri silma

puutnud; siis Schawirowi, kes kaubafell olli, kui ta Petrile tutwaks sai — ning wimaks Rjumanzowi, kes Preobraschenskoje Krenaderi rüggemendis soldatiks olli, kui Keisri silma juhtus. Kõik kolm tõusid ammetist ammetisse, ning trep treppilt Keisri kae läbbi aule, kuni wimaks ammeti polest ministriks ja au polest krahwiks ning würstiks said.

Ni ossawalt Keiser Peter innimeeste kõhbdust ärratundis, nisamma oskas ta nende truust läbbi katsuda. Temma koja-teenride truusse pärrast olli temma meel püsut kahtlane ja wõttis nõuks neid läbbikatsuda. Birseni linnas Pohla-maal olli Keiser aastal 1701 omma pealikutega ühhel päwal parra-jaeste lõunat sömas, kui temma omma toimetamist möda, üks trop Rootsi mundrisse ümberehhitud soldatid waenlase modi tuppä tungisid ja kõik herrad wangi wõtsid. Ühwardes noudsid siis teenride käest teada, mis saggune neist herradest Keiser pididi ollema. Esimene astus mehhiselt ette, andis omma ello julgest waenlaste hõleks, agga ütles ka julgeste, et ta koggoni omma Keisrit neile wõttaks tähhendada. Mikohhe wõeti teist käsfile. Se argpüks näitas lohhe ja tähhendas arwatud waenlastele Keisrit, kes nüid naljale otsa teggi ja kelmi omma teniētussest häbbiga ärrasatis, agga trui aus piddas.

Liga uhkust ja kullutust ei sallind Peter koggoniste. Ta isse käis ikka omma rüggemendi mundris, ja kui aimas, et mõnned pealikud ehk teenrid liig uhkeste hakkasid ellama, siis kulas lohhe järrele, kui palju sissetullemist neil pididi ollema ja maenitšes suud selki möda seada. Ta teadis kül, et tedda sepärrast laideti; agga sest ta

ei holind, egga pannud pahhakski, kui wahhest laido kõnned ta kõrwo taggasi todi. Kui ta käs somehhed wõeralt maalt taggasi tullid, siis kulas ta neilt holega, mis wõeral maal temmast head ehk pahha rägiti, egga tohtind kõnnelejad jutto koggoniste seadelda.

Kõige tarkuse seast armastas ta sedda kõige ennam, mis laewakäimist eddasi aitas; sedda ta kõige ennam hälitseis. Sealt ep se jut tousis, et ilma temma teadmata, ei naelagi laewa sisse lödud. Ta olli ka ossaw tüürimees, kes omma pati teadis diendada, kui torm ehk muu hädda peale tulli. Ühhel päwal olli ta meere peale läinud lusti sõitma, ning mõnd seltsimeest ja ka üht wõeramaa kässo meest kasa wõtnud. Mikaua kui merri wainne, olli kõikide meel hea, agga peagi tousis laeneta mine kõrgeks ja kartis wõeras mees uppumist. Peter trööstis tedda ning ütles: „ärta kardda, Tsar Peter ei woi ärrauppuda.“

Keiser Peter kurtis sagedaste, et ta ommal norel põlwel ni käsina õppinud, kelle poolt ta omma mehhe eal ennast ennam pididi waewama kui sedda muido tarwis olleks olnud. Ta oskas ilma Bennekeele arwamata Saksa ja Hollandi keelt. Reist keeltest räkis ta nenda: „kui merre peal olleme, siis rägime Hollandi keelt, kuiwal maal sahkame wahhest Saksa keelt, Prantsusse keelt polle meil koggoniste tarwis, nende meestega polle meil ühtegi teggemist“. Ta armastas wägga welskeri tallitust, ja oskas hästi hambaid wäljatõsta, aadrid lasta, weetõbbistelt paisetuse wet ärrakurnata ja kõiksuggust welskeri tallitust. Nenda kuida ta isse teist püidis iggatahhes ja iggawisi rõmuks

tada, nenda iggatses ta issegi römo. Sepärrast offis ta ommale ifka sesuggust feltsi, kus ta mees mehhega, ilma seisuse ja surufeta, mahti sai enast römustada. Sured piddud ja sömaajad, mis wahhest au pärrast wöerastele tulli tehha, jättis ta Mentfikowi holeks. Ilmlik au olli ta melest tühhi assi. Ei ta näitnud omma Keiserlikko au ja uhkust muitele, kui Usta-maa würstide kässo-meestele. Reid wöttis ta ükänes omma aujärje ees juttule; sest need on tänna päwani sesugguse au peale himmolised. Europamaa kässo-mehhed said iggalpool Reisri juttule, kus ta juhtus ollema. Wahhest kulas neid kunstkambris, wahhest laewa peal, ehk kus pärrast aega arwas ollewad. Ühhel korral olli Peter jälle laewa peal üllemel masti korwi sees seadmas ja wiendamis, mis tarwis, kui Preisi kuningaga kässo-mees ta juttule pallus sada. Keisril olli weel piisut tööd üllemel, agga ei tahtnud ka pallujat lasta odata, sepärrast käs-
 lis tedda kohhe masti-kartsast möda üllesse omma jure ronnida. Agga mehheke pea ei kandnud sedda ette wötta, sepärrast pallus allandlikult wasto, ja naerates tulli Keiser peagi üllemelt mahha temma jure.

Sömaaea jures armastas Keiser ifka röömsat feltsi, kelle seas ta laddusaste wois maggusat jutto westa, kellest temmal ennesel ei naljaltski pudo olnud. Sedda ta sedda surema öigusega arwas ennesele nouduwad, sest et ta surist ja kallist rogasid ei holind, waid kassinaid ja kinnitawaid rogasid prutis. Sesuggune römo iggatseminne kutsus ta süddant ifka sesugguste piddude keskele, mis söbrade ja leibfondade seas peti. Kui tedda palluti,

ei jäänud ta ialgi tullemata. Ta liht kuub, mis omma maa wabrikutes koutud ridest walmistud, agga weel ennam ta isfalik helde meel ja sõbralik jut, teggid kõil süddamed temma ees lahti. Kõigerõõmsamad piddud Peetri melest ollid ikka need, mis ta isse siis walmistas, kui uut laewa laudi pealt mahha wette lasti. Siis walmistati laewa lae peal sõmaaega, ja jodi seal kõige laewade terwist sure römoga. Hollandi, ma ja temma rahwas seisis Keisril ikka meles. Kui sealatse ma laewo Peterburri saddamas olli ollemas, siis käis Keiser ikka nende kapteinidel wõerusis, tarwitas neid ka wahhest omma jure, ja olli neil ikka lubba Keisri sure piddudele tulla. Kõige õiguse mõistmise jures watas ta ka selle peale, mis sugguse melega kegi süidi teinud. Nenda juhtus, et üks kindral Smolenski linnast omma kässofandjat (adjutant) Uschakowi kirjaga Kiewi linna satis. Sesamma tõttas fire ruttoga omma teed, ja sai warra hommiko Kiewi linna wärrawa ette. Ta teadis omma kirjades suurt ja ruttolist kässo ollewad, ja nõudis wahhisoldati kääst, et kohhe wärrawat temmale lahti teeks. Agga wahhiloldat ei tohtind ülle omma seaduse minna, waid käs kis tullijat kannatada. Sesamma pahhandas ennast selle ülle ni rohkeste, et ta ennam päwatõusuni ei kestnud kannatada, waid jallamaid ümberpöras ja 500 wersta Smolenski taggasi ruttas, et wahhisoldati peale kaebada, kes tedda keelnud kirja ärraandmast. — Seadus mõistis kirja landjat hukka; agga Keiser, kelle ette se assti tuli, piddas sedda tenistuse eksitust ennam narritembuks.

Sesugguse tüddimata mele ja holega ajas ta

Kõik omma tallitused otsa, agga holid rummalate wastoräkimisest ühtegi. Peter olli sepärrast omma riigi seest ja wäljastpididise tallituse polest õnnelik ja hakkas omma elloaegsest külwist jo mõnd head wilja näggema. Õnnetige olli temmal ka paljo pahhandust ja melehaigust kannatada ja wõita, kõige temma sure ja raske tö jures.

Aastal 1723 rajas Keiser Peter Siberis uut linna, mis ta omma armsa abbi kasa Katarina nimme peale, Katarinburriks nimmetas. Senna ja Tula ning Süsterbeki linnadesse asutas ta sured wabrikud, kus suritükki, plüüsiid ja muid sõariisto walmistakse. Metalli selle tarwituseks andwad Siberi mäed rohkeste, kelle kaewamist Peter nenda omma õige korra peale seadis, et ta õppind meistrid tänna kutsus, kes tö rahwast õiendasid, ja kõige üllewalwamiseks mäetö lohbut seadis. Kõik need wabrikud, ued ehitused ja ueste asjutud lohtud tarwitasid kül suurt rahha kullutust, agga Keiser Peter oskas ka omma rahha jures arro piddada. Enne sedda olli Wennerigi sisse tullemine 5 miljoni rubla olnud, temma tõstis omma ello ajal sissetullemist pole suremaks ilma et maksjatelt tengagi ennam olleks wõetud. Parrema üllewaatmise läbbi kaotas ta walstkust pearahha sissewõtmise jures, ja laiem kaubaajamine andis rohkem tollirahha merrefaddamates. Sepärrast olli Keisril ikka rahha kül, liatagi, et ta isseennese tarwis wägga hoidlik mees olli. — Õnnetige polnud ta ialgi kitsi, waid Keiserlik heldus tähendas ta sammo iggal pool.

Kui Peterburri linna ehitus jo eddenemas olli, siis kutsus Keiser Senati ja Sünodi lohto

Moskwaſt tänna (1711), et need, kui riigi üllemad kohtud, temmal allati käe kõrwas abbiſs ja teiſelt poolt temma üllewaatmiſe al piddid ollema. Ta ſeadis ka kohtude ja kõige kõige üllewaatjaſs Riſkalis. Reile andis ta melewalda, iggal aeal kohtokotta miſina, kohto moiſtmist ku'ata, kohto kirjo üllewadata ja kui ekſtust leidis, ſedda öien dada. Petri tru üllem ammetmees ſes rakles ammetis olli üllem-prokuröör Jaguſinſki. Et Keiſri nõu järrele Peterburri linn kõige riigi pealinnaks piddi ſama, ſiis olli ta üllem murre ſelle poolt, et kõige riigi ſeest kaubaajaminne hõlpsaſte ſenna hallaks käima. Sepärraſt kaſtus ta holega weſſi teede eest hoolt kanda. Kõige ſuremat tülli teggi Ladoga järw omma tormidega. Sepärraſt piddi ümber järwe otſa terwe jõggi kaewatama. Et töö maksis paljo waewa ja kullutust, egga tahtnud rabba-põhja maa pärraſt koggoni ſiggida, kunnii wiimaks kindral Münnich ſedda tööd Keiſri käeſt omma üllewaatmiſe alla ſai. Sellele anti 25,000 töömeeſt, ja Keiſer näggi rõmoga töö ed denemiſt. Ta kitiſ Senatiſ ſedda meeſt awwalis kull, kes ni holiſalt temma nõu ja juhatamiſt korda ſatiſ.

Kõik need tööd ja tallitused töid Peetri allati rahwa ſella, ja märkas kõigerummalamgi, kui wägga kaſſoliſtud kõige riigi rahwale need ollid, mis wiimaks ka kõigeäggedamad waſtotõrkujad piddid tunniſtama: egga olnud ſiis immeks panna, et tedda kõik riigi rahwas, üllemad ja allamad, rikkad ja waeſed, ſüddameſt auuſtaſid ja armastaſid; ſeſt iggal pool, kuhho ial temma jalg aſtus ehl temma ſilm ullatas, tähhendaſid ued aſſutused ja

ja seadmissed temma nimme mällestust. Agga sesamma wässi mata töö, ei andnud temmale aega, omma ennese ihho-terwise peale wadata. Jo aastal 1724 hakkas többi temma ihhust kowwaste finni, et lodud weelaskminne finni jäi. Katsusid arstid siis kõik omma tarkust ja näitis többi wasto süggist lahkuwad. Hilja süggise läks Keiser jälle omma uut jöetööd Ladoga jure watama. Kui öhto hilja taggasi tulli, jä Lahta kohhal üht pati liwa peal finni näggi ollewad, käskis kohhe ommast laer wafesest mehhi appi karrata ja sedda lahti peästa. Agga need ei jõudnud polegi abbi teha. Peter tüddines kaua pealt wadates, kargas isse wette peastis Kallewi-poea rammoga pati lahti ja tõi sedda kaldasse. Agga külma wee sees olli ta ennast ni raskeste külmetand, et nappilt rammistud többi ue wõimuga ilmus. Kül ta püidis allalise tööga, kül liggimad sõbrad römüstawa jutto ja römopiddudega többe wallo wähhendada; agga kõik olli asjata. Igga päwaga läks Peter kurwemaks ja ilma et ta issegi sedda weel arwas, panni surm jo omma kät temma külge. Ehk kül arstid holega kõik katsusid, mis ial teadsid, läks többine iggapäwaga nõdremaks, kunni wimaks ei ennam wodist peasnud ning Januari ku 25. päwal 1725 hing ommast ilmalikkust kojast lahkus. Need surma sõnnumid tullid iggale pole otse ootmata ja ette arwamata ja pannid kõikide silmist weepisfarad jooksuma. Kõik küsüsid sures kurwastuses: kuidas peame nüüd läbbi sama, meie Tsar, meie isä Peter on meist lahkunud! Kui Moskwa linna kirriko kellad leina pärrast hüidma pandi, ja kirrifus Peetri surma sõnnumid etteloeti, nutsid wan:

nad ja nored wallusaste, ja sagedaste piddi preester kirjaluggemisega seisatama, et isseennesele ja rahwale mahti tarwis olli, ommast kurwastusest hingada! Pihwa piiskop, Teowanes, Petri tark nõumees kõiges kirriklikus asjus, ütles temma mälestuse-kõnnes: „Meie tänno olgo temma tööde kitus. „Need on Jummalala tööd, mis meie kidame. Se „on meie aupaiustus, mis Wenneriigi ülle elkib „kõige päwade otsani. Meie üksnes tunneme „sedda täieste, mis temma teggi. Ei wõerad „maad jõua ialgi sedda täieste ärraarwata ja „mõista.“

Selle suure Kriistri au-mälestuseks seisab praego Peterburris, Isako platsi peal, määrato rüütli-kujo hobbo selgas weel määratuma kiwwi otsas ja näitab sõrmega Some-maa pole. Sesamma kujos, mis Keiserina Katarina II. omma wallitsuse aeal laskis seada, on kolme mehhe kõrgune ja wasse seggadusest wallatud; ka rided mis rüütli selgas, on sestammast metallist. Ta on kiwwi külge hobbose kahhest taggumiseft jälgust ja sabba otsusest kinnitud. Et kül määrato rüütli-kujo meid jo immetsema panned, siis kaswab meie immetsemine weel suremaks, kui ilm määratut kiwwi ehk kaljorüngast liggimalt watame, kelle otsas rüitel hobbosega seisab. Sesamma polnud lomiseft mitte seal paigas ollemas, waid olli 1½ pinnikoormat eemal Nawa jõest Somemaa rabbas, kust tedda sure waewaga ja nõu kaupä wäljatodi. Et seal jures palju waewa nähtud ja suur nõu petud, aimame kül, kui meletulletame, et selle ainsa kaljorünka pikkus 37 jalga, s. o. 6 sülda 1 jalg, temma laius täitsa kolm sülda ja kõrgus 3 sülda ja 1 jalg on, ning

et selle raskus 3 miljoni naela kalus. Misfuggune wanfer ehk reggi sedda foormat jõudis kanda? — Et se kül targa pumeistride õppitaw asfi on, kuida sefuggust foormat eddasi wia, siis tahhame õmmetige lühhi-fese sõnnaga sedda luggejatele tähhendada. Südda talwel, kui kül m sood kõwwaks teinud, tõsteti kiwvi 12 kruwiga piõsust üllesse, ja pandi raam ehk reggi alla, mis 18 tolli paksusist ja 7 sülla pitkusist paksidest tehtud. Selle tallapuite siõse olli roobas kõmmeldud, mis walge wasfega ärrawoderdati. Selle rami allusfeks pandi teine raam, kel sesammassuggused waskreopad ollid. Nende robastesse pandi wask kulid, mis wie tolli paksused ollid; ning nende peal lifus se märato korem, mis kahhe winnaga, sedda 32 innimest käima pannid, eddasi tõmmati. Kõigesurem tülli olli sellega, kui sedda ülle Rewa jõe tahheti tua. Ilmato pitk allus (barka), mis selle tarwis ehiti, läks raske foorma al kõwweraks kui wibbo; mõllemad otsad tõusid wee peale, agga keskpaik jäi suure foorma al põhja kinni ja ähwardas allust katkestada. Kerjitati siis korem kruwidega piõsust üllesse, ja pandi paksidest toed, mis poolwilto ühhe otsaga kiwvi ja teistega alluse lae otsade pole toetasid ja nenda foormat kõige laewokese peale jäggasid. Nenda kandis allus foormat ülle jõe, ning weti siis omma paiga peale ja pandi üllemal nimmetud rüütli-kujo Peter I. au-mällestufeks temma otsa. Seddasinnast mällestuse-kujo näitab meile pildifene selle ramato eeslehe ees.

